

KIRIM TEREKE DEFTERLERİ ÜZERİNE MÜLAHAZALAR

Zübeyde Güneş Yağcı*

Öz

Şer'iyye sicilleri araştırmacılar için eşsiz kaynakların başında gelmektedir. Kadı sicilleri olarak da bilinen bu defterler sayesinde araştırmacılar toplumun yapısına ayna tutma imkânına sahip olmaktadır. Sicillerin beledi ve adli konuların yanı sıra merkezden gönderilen emirleri, fermanları içermesi kıymetini daha da artırmaktadır. Bu nedenle sicilleri kullanılarak yapılan çalışmalar uzun yıllardır sürdürülmekte, son yıllarda da ivme kazanmıştır. Kırım Şer'iyye Sicilleri de aynı değere sahiptir. Ancak Kırım Şer'iyye Sicilleri üzerine yapılan çalışmalar yeni sayılabilir. Çünkü sicillerin varlığından haberdar olunması 90'lı yıllara tekabül etmektedir. 1995 yılında Türkiye'ye getirilmesi ile çalışmalar başlamıştır. İlim âlemi böylece sicillerle tanışmıştır. Sicillerin muhtevası ve değeri üzerine başta Halil İnalcık olmak üzere Ahmet Nezihî Turan, Ahmet Cihan-Fehmi Yılmaz, Nuri Kavak makale kaleme almışlardır. Bunları yüksek lisans ve doktora tezleri izlemiştir. Bu araştırmalar sicillerin gerek konu gerekse diplomatik açıdan Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü içerisinde yer aldığını göstermektedir.

Siciller içerisinde yer alan tereke defterleri de bu kapsam dâhilindedir. Ancak bazı tereke defterlerinde bazı farklılıklar olduğunu da tespit ettik. Bu defterlerin Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde yer alan defterlerle aynilikleri ve farklılıkları makalenin temel problematiğini oluşturmaktadır. Fakat özelde farklılıklar üzerinde daha fazla durulacaktır. Tabii olarak makalenin kaynağını Kırım Şer'iyye Sicilleri oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tereke defteri, Kırım Hanlığı, Şer'iyye sicili, Osmanlı Devleti

Some Remarks on Crimean Probate Inventories

Abstract

Court records are one of the unique sources for researchers. Thanks to these records, also known as kadı registers, researchers have the opportunity to reflect on the structure of society. The fact that the registers include municipal and judicial issues as well as the orders sent from the center increases their value even more. For this reason, the studies utilizing the registers have been carried out for many years, and gained momentum in recent years. Crimean Şer'iyye Registers have the same value. However, the

* Doç.Dr., *Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çağış Kampüsü, 10145, Altieylül-Balıkesir/Türkiye*, zyagci@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-5690-1591

studies on Crimean şer'iyye registers appear recently, whereas the existence of those registers have been known as of 90's. The scientific works on these records started after Crimean şer'iyye registers were brought to Turkey in 1995. Pioneered by Halil İnalçık, several scholars like Ahmet Nezihî Turan, Ahmet Cihan-Fehmi Yılmaz and Nuri Kavak wrote articles on the content and value of the registers. These studies were accompanied by master's and doctoral theses. These studies show that the Crimean registers have been in line with those from other regions in terms of their content and recording practices.

Probate inventories in the registers are also within this scope. However, we so found that there were several differences in some probate inventories. The uniformity and differences of these sources constitute the main problematic of the article. But in particular, the differences will be more focused. Naturally, the source of the article will be Crimean şer'iyye registers.

Keywords: Tereke registers, Crimean Khanate, Şer'iyye registers, Ottoman State

Kırım şer'iyye sicillerinin sayısı 121'dir¹. Tarihçilerin Kutbu Halil İnalçık Hoca, *Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu* başlıklı makalesi ile sicillere dikkat çekmiştir. O zamana kadar üzerinde çalışma yapılmayan sicillerin uzun bir geçmişi olduğu böylece anlaşılmıştır. Siciller 1782 yılında General Potemkin'in Çariçe Katerina'nın Kırım'ın ilhakına dair okuduğu fermanla Rusların eline geçmiştir. Aslında Ruslar daha önce de birkaç defa Or Kapıyı geçerek Kırım'ın başkenti Bahçesaray'a saldırmış ve birçok yeri talan etmişlerdi. Birçok hasara yol açan bu saldırılarda siciller zarar görmemişti². Ama bu defa Ruslar, Türklere karşı yüzyılların olumsuz duygularının yoğunluğu altında bir daha çıkmamak üzere Kırım'a girdiler. Kısa süre içinde yeni hâkimin istediği çerçevede değişimler yaşanmaya başladı. Zaten Rus hâkimiyetine tahammül etmek istemeyen Kırım Türkleri daha o zamandan yüzyıllar sürececek ve 1944 sürgünü ile bitecek olan göçlerine başladılar. Sicillerin bu süreç zarfında bir şekilde muhafaza edildiği anlaşılmaktadır. Fakat 1944'te Stalin Kırım'da Türk izine dair hiçbir şeyin kalmaması yönünde bir emir verdi. Stalin'in emri gereği birçok eser yok edilmesine rağmen bir şekilde kurtarılan eserlerden birisi de sicillerdi. Sonra siciller Petersburg'a götürülmesine rağmen bir kısmı Kırım'da kalmıştır. Halil İnalçık Hoca sicillerin bir kısmının nüshalarının Kırım'da bulunduğu dair bilgiyi Hakan Kırımlı'dan öğrendiğini makalesinde dile getirmektedir. Bunun üzerine olmalı 1994 yılı Kasım ayında Kırım'ı ziyareti

¹ Kırım şer'iyye sicillerinin tam sayısı belli değildir. 120 sicil olduğu söylenmekle birlikte 1927 yılında V. A. Gordlevski bir sicil olduğuna dair bir makale yayınlamıştır. Ahmet Nezihî Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 9, İstanbul 2003, s. 6.

² Ruslar Kırım'ı istila ettiklerinde birçok kütüphaneyi ve arşivi yakmışlardır. Buna rağmen sicillerin kurtulmuş olması imkânsız gibi görünen bir olaydır. Halil İnalçık, "Kırım Kadı Sicilleri Bulundu", *Bellekten*, LX/227 Ankara 1996, s. 165.

esnasında sicilleri görmek istemiştir. Ona sicilleri gösteren Gaspıralı Kütüphane görevlisi Naciye Tairova sicillerin nasıl muhafaza edildiğini de Hoca'ya anlatmıştır³. Makalesini de bundan sonra kaleme almıştır. Siciller üzerine yaptığı incelemede diplomatik ve muhteva açısından Osmanlı Devleti'ndeki şer'iyye sicillerinden farklı olmadığını ortaya koymuştur⁴. Ahmet Nezih Turan, Hoca'nın da tavsiyesi ile Kırım sicillerinin tarihi ve nerede oldukları üzerine *Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar* başlıklı makalesini kaleme almıştır⁵. Siciller bugün Kırım Akmescit'teki Gaspıralı Kütüphanesi'ndedir. Ancak sicillerin tamamı St. Petersburg kütüphanesindedir. Buradaki sicil sayısının 122 adet olduğu tahmin edilmektedir⁶. Bir kopyası Ukrayna Arşivi'ndedir. 1995 yılında Türkiye'ye getirilen siciller Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde, İSAM'da ve Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Halil İnalçık koleksiyonunda bilgisayar ortamında olmak üzere kopyaları araştırmacıların hizmetine sunulmuştur⁷.

Son yıllarda üzerinde araştırma yapılmaya başlanan Kırım sicilleri, ilğimizi çekmeye başladı. Bu çerçevede özellikle siciller içinde yer alan hüccet, ilam gibi belge türlerinden biri olan ve defter olarak tanımlanan Kırım tereke defterleri

- 3 Bütün istilalar devam ederken sicillerin fotoğrafları çekilmiştir. 1992'de Kırım Devlet Arşivi'ndeki bu negatifler kaloriferci tarafından yakılmak istenmiştir. Arşiv Müdürü Stepanova Antonina buna engel olmuş ve Kırım Müzesi'ne teslim etmiştir. Müze yetkilileri bunların kopya olduğunu, çünkü orijinallerinin zaten müzede olduğunu beyan etmişlerdir. Bu serüvenden sonra sicillerin kopyaları Gaspıralı Kütüphanesine gönderilmiştir. Fakat sicillerin aşlı üzerinde tetkikler, daha doğrusu sicillerin varlığı ve muhtevası üzerine çalışmalar Rusya'da 1887 yılına kadar geri gitmektedir. Sonra 1890 yılında siciller Petersburg'a gönderilmiştir. Ahmet Nezih Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 9, İstanbul 2003, s. 4, 7.
- 4 Halil İnalçık, "Kırım Kadı Sicilleri Bulundu", *Belleten*, LX/227 Ankara, 1996, s.165-191.
- 5 Ahmet Nezih Turan, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, s. 1-16.
- 6 Nuri Kavak, "Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri ve Muhtevası Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, Isparta 2008, s. 14.
- 7 Bundan sonra siciller kullanılmak suretiyle Kırım'ın sosyo-ekonomik tarihi üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Nuri Kavak, *Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008; Zeynep Özdem, *Kırım Karasubazar'da Sosyo Ekonomik Hayat*, Ankara 2010; Aynı yazar, "Kırım'ın Devlet Sultan Hanım'ın Muhallefatı (17. Yüzyılın İkinci Yarısı)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/3, (Ocak 2020), s. 179-184; Fırat Yaşa, *Bahçesaray (1650-1675)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2016; Alp Atakan Eryılmaz, *Kırım Tatarlarında Aile (1700-1750) (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2019; Prof. Dr. Nuri Kavak'ın çalışmalarını burada özellikle zikretmek gerekmektedir. Doktora tezini Kırım Karasu Kazası üzerine yaptıktan sonra yine sicilleri kullanarak bir makale kaleme almıştır. Bazıları için bakınız. Nuri Kavak, "Kırım'ın Karasu Kazası'nda Bulunan Ticari Mekanlar ve Vakıf Eserleri, 1683-1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre)", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, 2009, s. 111-124; Aynı yazar, "Kırım Tatarları'nda Mahalle Kültürü", *Bilgi*, Sayı: 55, 2010, s. 93-102; Aynı yazar, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gayr-i Müslimlerin Yeri (Şer'iyye Sicillerine Göre)", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, IV/12, (Kış 2015), s. 19-28; Aynı Yazar, "Kırım Hanlığı'nda Evlenme ve Sonuçları Üzerine Bir Tahlil", *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, III/3, (2019, s. 131-140.

üzerine yoğunlaştık. Kırım tereke defterlerinin kaynak değeri üzerine Nuri Kavak bir makale kaleme almıştır. Makale tereke defterlerinin özelliklerinden ziyade defterlerden elde edilen verilerden Kırım toplumuna dair hangi bilgilere ulaşılabileceği üzerinde durmaktadır⁸. Buradan yola çıkarak Kırım tereke defterlerinin özelliklerini ortaya koymayı amaçladık. Çünkü Osmanlı Devleti'nin bir parçası olması itibarıyla Kırım sicilleri de aynı diplomatik yapıdaydı. Bu aynılığın veya farklılığın tereke defterleri için geçeli olup olmadığı makalenin temel amacını oluşturmaktadır. Tabii olarak makale için kaynağımız Kırım şer'iyye sicilleri olacaktır⁹. Elimizde toplam 54 sicil bulunmaktadır¹⁰. Sicillerin hepsi incelenerek tereke defterleri sayısal olarak tespit edilmiştir. Ondan sonra tereke defterlerinin büyük çoğunluğu yazılış özellikleri bakımından incelenmiştir. Özellikle farklılıkları tespit ettiğimiz tereke defterleri üzerinde daha ayrıntılı durulmuştur. Böylece makalenin çerçevesi çizilmiştir.

Kırım sicillerinin en erken tarihli H. 1017/1022-M. 1608/1613 yılları arasında kapsamaktadır¹¹. En son sicil ise H.1163/1164-M. 1749/1751 tarihlidir¹². Siciller Arapça değil Türkçe kaleme alınmıştır. Sicillerde Osmanlı devleti dönemi sicillerinde olduğu gibi ilam, hüccet, alım-satım kayıtları, Hanlık yarlıkları, vakfiyeler, narh kayıtları yer almaktadır. Hanlık divanında kullanılan divan dilidir. Bu divan dilinin Osmanlı divan dili olduğu sicillerin incelenmesinden kolayca anlaşılmaktadır. Zaten bu konuya Bekir Çobanzâde "Okuv İşlerinde Ameliyat ve Nazariyat: Leningrad'da Kırım Hazineleleri" başlıklı makalesinde dikkat çekmiştir¹³. Zaten araştırmacıların Kırım sicilleri üzerine kolayca araştırma yapmaları bu aynilikten kaynaklanmaktadır.

Öncelikle sicillerin varaklarının numaralandırılmasından başlamak gerekmektedir. Çünkü bu durum sadece tereke defterleri için geçerli değildir. Sicillerin tamamında kendi dönemi itibarıyla varaklar numaralandırılmamıştır. Ruslar tasnif yaparken varaklara numara vermişlerdir. Ancak numaralandırmayı sağdan sola değil kendilerine göre soldan sağa yapmışlardır. Yani defterlerde ilk sayfa olan 1 numaralı varak defterin son varığıdır. Bazı varakların numaraları dahi görünmemektedir. Mesela 29 numaralı sicilin 134. varığı ilk varaktır. Yani ilk

⁸ Nuri Kavak, "Kırım Hanlığı Tereke Kayıtlarının Kaynak Değeri Üzerine Bir Tahlil", *Üçüncü Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (2019 CIEES)*, Ed: Serkan Yazıcı vd., Sakarya 2019, s. 35-55.

⁹ Kırım Şer'iyye Sicillerinin muhtevası üzerine Ahmet Cihan ve Fehmi Yılmaz hayli ayrıntılı bir makale kaleme almışlardır. Makalede sicillerin dış özelliklerinden muhtevalarına ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkündür. Bakınız: Ahmet Cihan-Fehmi Yılmaz, "Kırım Kadı Sicilleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, 2004, s. 131-176.

¹⁰ 3a ve 3b ayrı sicil gibi görünmesine rağmen birbirinin devamıdır. 23a ve 23b için tarih aralıkları açısından baktığımızda aynı şeyi söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle sicil sayısını 53 olarak söylemek gerekmektedir.

¹¹ KŞS., nr. 1.

¹² KŞS., nr. 72.

¹³ Halil İnalçık, "Kırım Kadı Sicilleri Bulundu", s. 165.

sayfası demektir. 3. varacağına asına atıfta bulunduğumuzda ise sicilin son kısımları demektir. Siciller üzerine çalışma yaparken araştırmacılar tereke defterleri ve diğer hükümler bu meyanda değerlendirilmeli, bir terekenin devamı ise buna göre yapılmalıdır. Yani 96. varakta başlayan bir tereke defterinin devamını 97.varakta değil 95. varakta aranmalıdır¹⁴. Yoksa yanlışlığa düşülmektedir. Bu nedenle biz sicillerin üzerinde yazan varak numaralarını, yani Rusların numaralandırma sistemini esas aldık, varak numaraları yazmayan defterlerde ise görüntü numaralarını esas almak zorunda kaldık. Aslında uzun ve zahmetli bir çalışma olmasına rağmen siciller tek tek aslına uygun bir biçimde, Osmanlı Devleti'nde pratiğe uygun şekilde numaralandırılması büyük bir kolaylık sağlayacaktır.

Tereke kelime manası itibarıyla zaten ölen birinin geride bıraktığı şey¹⁵ demektir¹⁶. Osmanlı Devleti'nde de sözlük anlamı ile kullanılarak kişilerin öldüklerinde bıraktıkları malların kaydedildiği defter türündeki mahkeme kayıtlarını ifade etmektedir. Bu haliyle, yani tereke kelimesinin yanına defter kelimesi de eklenerek miras dökümlerini içeren kayıtlara *tereke defteri* denilmiştir. Tereke defteri en geniş manası ile Osmanlı mahkemelerinde hukuki işlem dâhilinde kişilerin bıraktıkları menkul, gayrimenkul bütün malların tafsilatlı dökümünün yapıldığı, tereke toplamından vergiler düşüldükten sonra İslam miras hukuku çerçevesinde varislere taksiminin yapıldığı defterler şeklinde tanımlanabilir. Ölen kişilerin geride bıraktıkları her türlü mal, eşya, menkul ve gayrimenkulü ifade eden bu kayıtlar için tereke defteri tabiriyle eş anlamlı olarak muhalefât¹⁷, metrukât¹⁸ gibi kavramlar da kullanılmıştır¹⁹. Ayrıca bu defterler kassam defterleri olarak da adlandırılmaktadır²⁰.

¹⁴ KŞS., nr. 29, nr. 96/b-1.

¹⁵ Kelime cümlede eşya anlamında kullanılmıştır. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet 1317, s. 792.

¹⁶ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1998, s. 1084

¹⁷ Ölen bir kimsenin bıraktığı şeyler demektir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 667.

¹⁸ Bırakılan şeyler, miraslar anlamına gelmektedir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 633.

¹⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 399; Ancak Osmanlı bürokrasisinde bu kelimeler farklılık arz etmekteydi. Muhalefât idari bir tasarrufu, yani şer'î hukukla alakası olmayan müsadere uygulamasını ifade etmekteydi. Tahsin Özcan, "Muhalefât", *DİA*, XXX, 2005, s. 406; Bu nedenle bu defterler genelde müstakil olurlar, ya da birçok kişinin malının müsaderesinin kapsayan muhalefât defterlerinde toplu olarak kayıt edilmişlerdir. İlki için Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde D.BŞM.MHF.d (Bab-ı Asafı Baş Muhasebe Kalemi Muhalefât Halifeliği Defterleri) kodlu tasnifte birçok defter yer almaktadır. İkinci guruba ait muhalefât defterleri ise değişik kataloglarda yer almaktadır. Bunlardan birisi Maliyeden Müdevver Defterler Katalogu'dur. Başka tasniflerde de muhalefât defterleri vardır. Kâmil Kepeci tasnifi bunlardan birisidir. Mesela Kâmil Kepeci Defterler tasnifi 2241 numarada Darüssaade Ağası Abbas Ağa'nın, 2242'de ise Silahşör Abdullah Ağa'nın muhalefât defteri vardır. Maliyeden Müdevver Defterler Katalogu'ndan 9741, 22347 numaralı defterleri örnek verebiliriz. Merkezi bürokrasinin tuttuğu defterler dışında taşrada şer'iyye sicillerinde de muhalefât kayıtları mevcuttur. Fatih Bozkurt, "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları", *Türkije Araştırmaları Literatür Dergisi*, XI/22, 2013, s. 194; Muhalefât defterleri üzerine birçok çalışma vardır. Ancak neredeyse ilk çalışma Yavuz Cezar

Nitekim ele alacağımız Kırım tereke defterleri *muhallefât*²¹, *metrukât*²² kelimeleri ile başlamaktadır. Şer'iyye sicillerinin bazılarında Kırım şer'iyye sicillerinde olduğu gibi tereke defterleri anlamında muhallefât kavramı kullanılmış olmasına rağmen miras hukukuna dâhil kayıtları tereke kavramı ifade eder hale gelmiştir. Müsadere edilen kişilerin mallarının kaydedildiği defterler için ise tereke kelimesi kullanılmamıştır²³. Her ne kadar Kırım şer'iyye sicillerinde muhallefât kelimesi kullanılmış olsa da kaydedilen defterlerin müsadere ile ilgisi yoktur. Nitekim aynı durum Edirne tereke defterlerinde de bulunmaktadır. Edirne tereke defterleri *muhallefât* diye başlamakta ve merhumun ismi ile devam etmektedir²⁴. Biz de bu nedenle tereke defteri tanımlamasını kullandık.

Tereke defterleri sicillerde toplu olarak bulunabildiği gibi ayrı ayrı, dağınık şekilde de kaydedilebiliyordu. Dağınık tereke defterlerine günümüze kadar ulaşmış sicillerin hemen hepsinde rastlamak mümkündür. Toplu kaydedilen, yani bir sicilin sadece tereke defterinden oluşması ise daha az rastlanılan bir durumdur. Kırım mahkeme tutanakları arasında tamamen tereke defterlerinden oluşan bir sicil bulunmamakta, her sicilde birkaç tane ya da daha fazla tereke kaydı bulunmaktadır. Hatta bazı sicillerde yer alan kayıtların çoğunluğunu tereke defterleri oluşturabilmektedir. Bu siciller arasında 71 ve 72 numaralı olanların neredeyse hepsi terekelerden oluşmaktadır. Defterlerin tereke ve sayfa sayılarının verildiği tabloda görüleceği üzere en fazla tereke 47. sicilde yer almaktadır. Onu 169 tereke ile 23b, 160 tereke ile 53 ve 151 tereke ile 57. sicil izlemektedir. En az tereke ise 11 numaralı sicildedir. Sadece 5 tereke kaydedilmiştir. Tabloda 3a numaralı sicilde 8, 3b'de ise 11 tereke olmakla birlikte bu iki sicil aslında birbirinin devamı olup tek bir sicildir. Bu nedenle tereke defteri sayısı 19'a ulaşmaktadır. Bu sicilleri 14 tereke ile

tarafından yapılmıştır. Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhallefâtı, Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsâdere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)", *Belleten*, XLI/161, Ankara 1977, s. 41-78; Böylece birçok çalışmanın önünü açılmıştır. Birkaç tanesi için bakınız. Musa Çadircı, "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi", *Belgeler*, XI/15, Ankara 1986, s. 145-164; Saim Savaş, "Sivas Valisi Dağıstani Ali Paşa'nın Muhallefâtı XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dâir Önemli Bir Belge", *Belgeler*, XV/19, Ankara 1993, s. 249-292; Özer Küpeli, "Kösem Sultan'a Ait Bir Muhallefât Kaydı", *Cibannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, I/2, (Aralık 2015), 131-143.

²⁰ Hüseyin Özdeğer, *1463- 1640 Yılları Bursa Şebri Tereke Defterleri*, İstanbul 1988, s. 8; Kassamlık Osmanlı Devleti'nde askeri ve reaya olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Adından anlaşılacağı üzere askeri kassamlık askerlerin (yönetici zümre) terekelerine bakmaktadır ve askeri kasamlar tarafından icra edilmektedir. Diğer reayanın tereke işlemleri ile ilgilenmektedir. Said Öztürk, "Kassam", *Türkiye Dîyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, 2001, s. 579.

²¹ Muhallefât: Süleyman... *KŞS*, nr. 56, 23/a-1; Muhallefât: Mehmed Efendi bin İslam Efendi... *KŞS*,nr. 68,3/a-1.

²² Metrukât-ı ..., *KŞS*, nr. 29, nr. 123/a-1; Metrukât-ı İbrahim ..., *KŞS*, nr. 60, 51/a-; Metrukât-ı Sofya... *KŞS*, nr. 60, 51/b-1;

²³ Fatih Bozkurt, "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları", s. 196.

²⁴ Ömer L. Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, Ankara 1966, s. 267, 274, 353.

38, 15 tereke ile 8 numaralı sicil takip etmektedir. Zaten 17. yüzyıla göre 18. yüzyıl şer'iyye sicillerinde terekelerin sayısında bir hayli artış vardır. Tablo bu durumu yansıtmaktadır. Bunun sebeplerini ortaya koymak maalesef güç görünmektedir. Çünkü tereke defterleri mirasçılar arasında herhangi bir problem olduğunda mirasçıların mahkemeye başvurması ile oluşturulmaktaydı. Ya da ölen kişinin mirasçısı yoksa mahkeme olaya dâhil olur ve miras beytümale kalırdı²⁵. Az olmakla birlikte küçük yaşta küçük çocukların haklarının korunması anlamında da mahkeme devreye girer, kadı malların tespitini yaptıktan sonra, o malların idaresi için çocuğa vasi tayin ederdi²⁶. Bu açıdan baktığımızda 18. yüzyılda Kırım sakinleri miras paylaşımı anlamında daha çok mahkemeye başvurmuşlardır diyebiliriz.

Kırım sicillerinde yer alan tereke defterlerinin genel olarak Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde tutulan tereke defterlerinden farklı değildir. Ancak dönem dönem bazı farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu farklılıklar daha çok 17. yüzyıla aittir. 18. yüzyıl tereke defterlerinde daha fazla standart bir yaklaşım olduğu söylemek mümkündür. Hem de defterlerin yazılış biçimleri bakımından ilk dönem tereke defterlerine göre gittikçe yazı ve düzen sağlanmıştır. İlk defterlerde bazı tereke kayıtları vardır ki yazının kötü olmasının yanı sıra mal mülk çok karmaşık bir halde yazılmışlardır²⁷. Bazıları bu anlamda daha iyidir. Fakat 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılda bu neviden tereke defterlerine çok az rastlanmamaktadır.

Esas olarak tereke, muhallefât, kassam, metrukât adıyla tutulan defterler dört

²⁵ Sürecin işleyişiyle ilgili olarak bakınız: Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, "Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytümâl Mukataaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, Kocaeli 2010, s. 6- 10; Aynı durum varissiz ölen askerler için de geçerliydi. Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tablil)*, İstanbul 1995, 92 vd; Varissiz ölen askerlerin eşyaları gibi evleri de satılmaktaydı. Zübeyde Güneş Yağcı-Mustafa Akkaya, "XVIII. Yüzyılda Bir Serhat Şehri Olan Vidin'de Askerler: Gündelik Yaşam Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Gündelik Hayat*, Ed: Zafer Gölen-Abidin Temizer, Ankara 2018, 69; Mesela Bahçesaray'ın Şehreküstü Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Ayşe varissiz ölünce malları beytümale kalmıştır. Bu durum sicile şu şekle kaydedilmiştir: Oldur ki Şehreküstü Mahallesi'nden Ayşe Abaz(?) nam batun bila varis vefat idüüb mezburenin terekesinden olub beytümale ait olan emvalidir beyan-ı şüid. KŞS., nr. 72, 20a-1.

²⁶ Kırım sicillerinin ilk defteri olan 1 numaralı defterde Baytak Köyü'nde vefat eden Bekir'in oğlu küçük olduğu için 105 filori, 240 akçe değerindeki emvaline Ömer vasi tayin edilmiştir. KŞS., nr. 1, 77/b-4; Seyfullah'ın ölümü ile küçük oğluna 100 kuruş miras kalmıştır. Bahçesaray naibi Adırrahim Efendi Mirac'a verilmiştir. Mirac Akkırman'a gittiğinden geri kalan 70 kuruş Halil'e emanet edilmiştir. KŞS., nr. 72, 20a-2; Daha erken tarihli bir hükümde kadı Bekir'in ölümü ile sabi oğlu Zor Bey'e Ömer bin Geldi Bey vasi tayin edilmiştir. KŞS., nr. 1, 77/b-4; Dilek Çelik, *67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri (Tablil ve Transkripsiyon)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2011, s. 357.

²⁷ El-hâc Arslan Ağa'nın terekesinde terekeyi oluşturan mallar yuvarlak içine alınmış ve bir düzen takip edilmemiştir. KŞS., nr. 1, 40/a-3; El-hâc Hüseyin'in Bey'in terekesi de aynı şekilde yazılmıştır. KŞS., nr. 4, 21/a-1; Bekir Bay(?) ibni Hacıgeldi adlı kişinin terekesi ise zorlukla takip edilebilecek düzeyde düzensiz kaydedilmiştir. KŞS., nr. 8, 17/a-1; nr. 14, 107/b-2; 99/a-1; nr. 17, 12/b-1; 65/a-1; nr. 19, 44/b-1; nr. 47, 83/a-1; nr. 8, 64/a-1; 122/b-1; nr. 9, 60/a-1; 10, 3/a-1.

kısımdan oluşmaktaydı. İlk olarak ölen kişinin kimliği ile başlanırdı. Kişinin kimliği Edirne, Balıkesir'de²⁸ olduğu gibi Kırım'da da terekeler *muhallefât*, *metrukât* şeklinde başlamaktaydı²⁹. Kırım terekelerinde ölen kişi eğer Müslim ise *muhallefât* ve *metrukât*, gayrimüslim ise helak olmuş anlamında *hülk*/*helk*³⁰ kelimeleri kullanılırdı³¹. Bazen gayrimüslim terekeleri de *muhallefât* veya *metrukât* diye başlardı, ancak mutlaka devamında *halik*, *hülk*/*helk* kelimeleri yer alırdı³². Böyle durumda Kırım'da önce ölen kişinin kimliği yazılırdı. Kimlik yazılması ile kişinin tanımlamasına devam edilirdi. Burada ait olduğu zümre unvan, sakin olduğu yer, mirasçıları ve terekenin tutulduğu tarih yer alırdı³³. Yine de Kırım sicillerinde terekelerde buna dair genel bir uygulama olmadığı söylenemeyeceği yanlıştır.

²⁸ Muhallefât, BŞS., nr. 692, 29/a-1; Bazen de muhallefât kelimesinden sonra el merhum El-hâc Hüseyin bin Abdullah matet fi mahalle-i Sahn-ı Hisar şeklinde hisar ederd. BŞS., nr. 692, 89/a-1; 94/a-1; sonra mirasçılara geçilir ölen erkeğe karısı ile, ölen kadın ise kocası ile başlanırdı. Diğer mirasçılar, çocukları, annesi gibi diğer mirasçılarla devam edilirdi. Muhallefât: el merhum El-hâc Yusuf bin veli mate an terek zevce ..., BŞS., nr. 692, 94/b-2; Muhallefât: el merhum El-hâc ali ve terek zevce ... BŞS., nr. 701, 9/a-1; Muhallefât: el merhum Mehmed Efendi bin Halil fi mahalle-i El-hâc Gaybi fi mahallat-ı Balıkesrin ve tereke zevce Ayşe binti El-hâc Mehmed ve emen ve İbnehan ve İbneteyn ... BŞS., nr. 701, 54/b-2; Bazen ise karısı çocuklarından sonraya bırakılırdı. Muhallefât: el merhum Hasan Çelebi met ve terek ibneteyn Ahmed ve Mahmud ve zevce Huri (?) el sakin an karye-yi Nergis tabi-i Balıkesri ..., BŞS., nr. 700, 2/b-3; Yüzyılın sonuna doğru Balıkesir şer'iyye sicillerinde terekeler artık muhallefât kelimesi kullanılmaz olmuştur. Tereke kayıtları doğrudan eğer ölen kişi şehirde ise Medine-i Balıkesri mahallatından Sahn-ı Hisar Mahallesi'nde sakine iken bundan akdem fevt olan Ayşe binti El-hâc Lütfullah nam hatunun veraseti zevce-i metruku eğer köyde ise Medine-i Balıkesriye tabi Kavaklı nam karyede sakin iken bundan akdem fevt olan El-hâc Hüseyin bin Muslu nam müteveffanın veraseti zevce-i metrukeleri Fatma binti Mustafa ... şeklinde kaydedilmeye başlanmıştır. BŞS., nr. 709, 61/a-2 ve 63/b-1; 18. yüzyılda artık genel olarak bu usul takip edildi diyebiliriz. BŞS., nr. 738, 26/a-1; 733, 60/a-2; 54/a-3; 19. yüzyılda da devam etmiştir. Misal; BŞS., nr. 743, 50/a-1, 1243.

²⁹ Muhallefât-ı El-hâc ... Mehmed Ağa ve ... tereke zevceteyn Fatma ve Bergüzar ve Arife binteyn Abdi ve Osman ve Mahmud ve Maksud ve sülusat-ı benat Rukiye ve Hatice ve Ümmügülüm ... vel tahrir fi evahir-i Rebiülevvel sene 1165. KŞS., nr. 71, 13/a-2; Muhallefât ül merhume Cennet Hatun ..., KŞS., nr. 72, 49/a-1; Muhallefât-ı Abdülaziz Mirza ..., KŞS., nr. 66, 46/b-2; Metrukât-ı İbrahim ..., KŞS., nr. 60, 63/a-1.

³⁰ Hülk ve helk kelimeleri yok olma, ölüm; manalarına gelmektedir. Hülk kelimesinin manasında sonsuz yok oluş da yer almaktadır. Her iki kelimenin yazılışı aynı olup farkı harflerin üzerinde yer alan hareketlerdir. Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul 1995, s. 946.

³¹ Hülk/Helk-i Konstantin ... KŞS., nr. 62, 70/a-1; Hülk-i/Helk-i Evraham ... KŞS., nr. 62, 61/a-1; Hülk/Helk-i ... KŞS., nr. 31, 20/a-1; Hülk/Helk-i Todorini ... KŞS., nr. 60, 42/a-2; Buna dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. KŞS., nr. 65, 17/b-; 5/a-1; 5/b-1; nr. 62, 73/a-1, 70/a-1; nr. 40, 28/a-1; 27/a-1; nr. 46, 72/b-1; 63/a-1; nr. 9, 79/b-2; 77/a-1.

³² Muhallefât ül halik Güllani (?), KŞS., nr. 72, 78/a-1; Muhallefât-ı Corci Konstantin ve ... hülk/helk ve terek ül binteyn..., KŞS., nr. 72, 54/b-1; Muhallefât ül halik Gürcü Aharun (?), KŞS., nr. 72, 53/a-1; Muhallefât-ı Yuri Françi (?) hülk-i/helk-i ..., KŞS., nr. 57, 57/b-1; Metrukât-ı Sofya hülk-i/helk-i ..., KŞS., nr. 60, 63/b-1; Muhallefât-ı Manas Papas hülk-i/helk-i ..., KŞS., nr. 66, 22/b-3.

³³ Muhallefât-ı Ali an mahalle-yi Şehreküstü ve terek ül üm Muhsine ... KŞS., nr. 64, 23/a-3.

Ayrıca terekelerin yazımına *oldur ki*, diye başlanabiliyordu. Oldur ki, kelimesinden sonra tereke sahibinin adı ve varisleri yer almaktadır. Böyle yazım şeklinde *oldur ki* kelimesinden sonra tereke sahibinin yaşadığı yer şehir, mahalle ya da köy yazılabilmektedir³⁴. En açıklayıcı yazım şekli budur ki, tereke sahibinin yaşadığı mahalle, köy, eşi/eşleri, çocuk sayısı, anne-babasını tespit ederek Kırım'da bir ailenin yapısı hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bu bilgilerden bazen kişinin başına ne geldiği bile anlaşılmaktadır. Osman Ağa'nın durumu terekeler içinde rastladığım en ilginç ve hüznü olanı idi. Osman Ağa Macar seferine hanın emrinde katılmış, fakat savaştan sonra dönenler arasında olmadığı gibi şehit olanlar arasında da yoktur. Seferin üzerinden iki sene geçmesine rağmen Osman Ağa dönmemiştir. Bunun üzerine mahkeme Osman Ağa'nın dönmeyeceğine hükmederek mallarının mirasçıları arasında taksimine karar vermiştir³⁵. Her zaman *oldur ki* diye başladığında mahalle/köy yazmayan terekeler vardır. Halil Ağa bunlardan birisidir. Vefat ettiğinde mirasçıları ve terekenin yazıldığı tarih açıkça kaydedilmiştir³⁶. Yine Nureddin Hacı Giray Sultan'ın terekesine de *oldur ki* diye başlanmakta, mirasçıları, tarih verildikten sonra terekedeki malların yazımına geçilmektedir. Yekûn akçe olarak verildikten sonra eşlerine mihr borcu ile başlayarak borçları terkip edilmiştir. Bu terekenin miras taksimi yoktur³⁷. Bir başka nureddin ise Tohtamış Giray Sultan'dır. Onun terekesi tamamen farklı başlamaktadır. *Merhum Nureddin Tohtamış Giray Sultan'ın emvali metrukesidir beyan-ı şüid* şeklinde başlamaktadır. Nureddin Sultan Tohtamış Han'ın eşyalarının da fiyatları verilmemiş, sadece sayıları kayıt altına alınmıştır³⁸. Tohtamış Giray Sultan gibi varisleri ve yekûnu varsa da miras taksimi ve terekeden düşülen giderler yoktur. Kadınşah³⁹, Temürgazi⁴⁰, Hasan Atalık⁴¹ gibi kişilerin terekeleri böyledir⁴².

³⁴ Oldur ki, mahmiye-yi Bağçesaray muzafatından Eski Yurt sakinelerinden bundan akdem fevt olan Cemile nam Hatun ..., KŞS., nr. 45, 8/b-2; Oldur ki, mahmiye-yi Bağçesaray muzafatından Ekinoba sakinlerinden iken fevt olan Abdülvehab ..., KŞS., nr. 45, 8/a-1; Oldur ki, karye-yi Divan ... Abdullah Atalık ..., KŞS., nr. 48, 100/b-1; Oldur ki, mahmiye-yi Bağçesaray'da Camii Kebir Mahallesi sakinlerinden iken müteveffa olan Abdülhamid Efendi ..., KŞS., nr. 37, 13/b-1; nr. 38, 50/b-1; nr. 40, 17/a-1.

³⁵ Oldur ki, karye-yi Evtar(?) köy sükkanından olub tarih-i kitaptan iki sene akdemde ... Ağası Osman Ağa ..., KŞS., nr. 48, 86/a-1; Böyle bir kayıp vakası Osman Ağa'nın durumundan farklı olarak sefer sırasında değil Rusların Kırım'a saldırısı sırasında gerçekleşmiştir. Olay 1737-1739 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında meydana gelmiştir. Çünkü Ruslar 1737 yılında Or Kapıyı geçerek Kırım'a girmişlerdir. Salih bölükbaşı bu savaş sırasında Ruslara esir düşmüştür. Esir olmasının üzerinden ve kendisinden bu tarihe kadar haber alınamamıştır. Kayıp olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle mallarının taksim edilmemiştir. Kâtip Abdullah Efendi İbn-i El-hâc Hüsam'a emanet edilmiştir. KŞS., nr. 59, 23/b-2.

³⁶ KŞS., nr. 58, 94/a-2; nr. 61/40-1; 13/a-1.

³⁷ KŞS., nr. 58, 86/b-1; 68 numaralı sicilde Nureddin Selim Giray Sultan'ın terekesi muhalefât diye başlamıştır. KŞS., nr. 68, 35/a-1.

³⁸ KŞS., nr. 64, 19/a-1.

³⁹ KŞS., nr. 17, 46/a-2.

⁴⁰ KŞS., nr. 17, 44/a-1.

Başlık kısmında sadece ismin yazıldığı tereke defterleri de vardır. Bu tereke defterleri genellikle ilk dönem sicillerinde yer almakta olup mirasçıları dahi başlık kısmında belirtilmemektedir. Bu durumda tereke sahibinin sosyal statüsü, varislerin durumundan evli olup olmadığını, çocuklarının sayısını miras taksimi kısmına geçildiğinde anlayabiliyoruz. Hatta yekûnun verilmek suretiyle yetinildiği durumlarda ise varisleri bile tespit etmek, eğer miras taksimi ile ilgili dava varsa mümkün hale gelebilmektedir⁴³. O zaman tereke defterinden en az bilgi düzeyi olan yaşam standardına, üretim çeşitlerine, hayvan cins ve miktarlarına dair bilgilere ulaşılabilir⁴⁴.

Ölenleri ifade etmek için vefat eden, fevt olan⁴⁵, müteveffa⁴⁶, *dâr-ül bekaya irtihal/mürtable* olan kelime ve terkipleri kullanılmıştır. Ancak en çok vefat eden ve müteveffa olan kelimeleri yer almaktadır. Gayrimüslimler için *müird olan*⁴⁷, *hülk/helk*⁴⁸ ya da *helâk*⁴⁹ denilmektedir.

Bundan sonra artık ikinci kısma mirasa konu olan menkul ya da gayrimenkullerin tek tek adet ve fiyatları ile birlikte kaydedilmesine sıra gelirdi.

⁴¹ KŞS., nr. 17, 42/a-1.

⁴² KŞS., nr. 18, 49/b-1; 58/a-1; nr. 46, 53/b-1; nr. 8, 74/a-2; Bazı 17. yüzyıla ait sicillerde bu duruma rastlanmaktadır. KŞS., nr. 20, 10/a-2; nr. 14, 116/b-1.

⁴³ KŞS., nr. 17, 32/a-2; Bunlardan birisi de Canikbek'in terekesidir. Tereke başlığı sadece muhalefât-ı Canikbek şeklinde yazılmıştır. KŞS., nr. 60, 5/b-3; Sicillerdeki tereke defterleri ve miras davalarından yola çıkarak çocuk sayısına dair bakınız: Ümit Ekin, "17. Yüzyılın Sonlarında Rodosculu Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları", *Türk Tarihinde Balkanlar*, ed: Zeynep İskefiyeli vd., Sakarya 213, s. 567-580; Aynı yazar, "19. Yüzyılın Ortalarında Kocaeli Sancağı'nda Yaşayan Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, II, ed. Haluk Selvi vd., 2016, s. 1165-1175.

⁴⁴ Tereke defterleri toplumun iktisadi ve sosyal tarihinin ortaya konulması açısından bulunmaz değere sahiptir. Ömer L. Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri", s. 1-2; Ümit Ekin, "19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Çok Eşlilik Olgusu", *Uluslararası Gazî Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, III, ed. Haluk Selvi vd., Kocaeli 2017, s. 919-926.

⁴⁵ KŞS., nr. 64, 49b-1.

⁴⁶ KŞS., nr. 40, 19/a-1; Acem mahallesi sakinlerinden Ümmügülüm'ün tereke defterinin başlığında tereke defterlerinin yazım usullerinde olan hiçbir kelime kullanılmamıştır. Doğrudan mahalle ismiyle başlanmış, *vefat eden/müveffa*, *fevt* kelimeleri yerine *dar-ül bekaya irtihal eden* terkipleri ile vefat ettiği kaydı düşülmüştür. Ümmügülüm genç bir kadın olabilir. Çünkü varisleri arasında eşi olmasına rağmen çocukları yoktur. Hatta anne-babası da varisler içerisinde yer almıştır. Terekenin miras taksimi kısmı yoktur. KŞS., nr. 66, 51/b-1 Aynı yazım bir önceki defterde Karasu mahallatından El-hâc Murad Mahallesi'nde vefat eden, sicildeki ifade ile *dar-ül bekaya mürtable* olan Huri Bike'nin terekesinde de yapılmıştır. Huri Bike küçük kızı Aysşe'ye vasi ve vasiyetinin uygulanması için kız kardeşinin oğlu Abdülvehhab'ı vasi tayin etmiştir. Ancak mirasın taksimi kısmında kendi öksüzü olarak Kâtibe adı geçmektedir. Vasiyetinde kölesi/gulamı Abdullah'a 3.000 sim/akçe verilmiştir. KŞS., nr. 65, 39/a-3.

⁴⁷ KŞS., nr. 31, 27b-2.

⁴⁸ KŞS., nr. 65, 5/a-1; Muhalefât-ı Esperi (?) hülk/helk fi mahalle-i Receb Efendi... KŞS., nr. 57, 69b-4.

⁴⁹ KŞS., nr. 57, 77b-2; nr. 72, 29/a-1; nr. 66, 73/b-1; nr. 9, 63/a-1.

Tereke defterlerinin olmazsa olmazı olan bu kısımda en küçük alet edevata kadar her türlü mal ve tarla, ev, bağ, çayır gibi gayrimenkullerin değerleri ile birlikte tek tek kaydedilirdi⁵⁰.

Terekelerin eşya ve gayrimenkullerin fiyatlarının tespiti için kullanımında en büyük sorunlardan birisi vergidir. Miras paylaşımı kadıya intikal ettiğinde kadı yani mahkeme bu hizmet karşılığında *resm-i kısmet*, *mahzarîye*, *katibiye*, *gulamiye*, *kassamiye* namı altında vergiler almaktaydı. Vergi ise mirasın yekûnu üzerinden belli bir orana dayanmaktaydı⁵¹. Bu ise kadıların vergi oranını artırmak için fiyatları yüksek tutabilme ihtimallerini gündeme getirmektedir⁵². Kırım'da bu vergiler *resim*⁵³, *resm-i kadî*⁵⁴, *resm-i adî*⁵⁵, *resm-i kısmet*⁵⁶, *ücerat*⁵⁷, *resm-i me'hûz*⁵⁸, *resm-i kalemiye*⁵⁹ ve *ba'del resm*⁶⁰ adları ile tahsil edilmiştir⁶¹. Ancak verginin hiç yazılmadığı terekelerin varlığı, bize vergi adı, vergi oranı hakkında bilgi sunmamaktadır⁶².

⁵⁰ Bazen mutfak eşyaları içinde bakır eşyalar evani-yi nühas adı altında toplu olarak verilebilirdi.

⁵¹ Vergi mirasın toplam bedelinin üzerinden hesaplanırdı. Bu oran binde 15, en fazla binde 20 olabilirdi. Ömer L. Barkan, "Edirne Askeri Kassamı'na Âit Tereke Defterleri, s. 3; Kırım'da vergi dönem dönem değişmekle birlikte %2 ila %4 arasında değişmektedir. ... bin Abdullah'ın terekesinde vergi oranı %0.25, KŞS., nr. 8, 8/b-1; Abbas Mirza'nın terekesinde binde 80, KŞS., nr. 21, 24/a-2; Atike Bike'nin terekesinde %3.59, KŞS., nr. 72, 32/a-1; Eyüb'ün terekesinde %2.4, KŞS., nr. 64, s. 5/a-1.

⁵² Ümmühan binti Mustafa'nın terekesinde vergi yazmamakta, sadece mirasçılara düşen miktar yazmaktadır. KŞS. nr., 1, 21/b-1; Ziyos (?) adlı zimmi kadının terekesinin yekunu yazılmadığı için miras taksimi de yapılmamıştır. Bunun nedenine dair bilgiye ulaşamadık. KŞS., nr. 66, 44a-2.

⁵³ Tereke yekûnu 8320 meblağ olup resim 215 meblağdır. KŞS., nr. 46, 22a-1; nr. 29, 14b-1; nr. 68, 3/a-1; nr. 65, 22/a-2; 60, 42/a-1; nr. 40, 28/a-1; 13/a-1; nr. 8, 39/b-1; nr. 20, 29/b-1.

⁵⁴ KŞS., nr. 29, 13a-1; nr. 65, 4/a-2; 20/a-1; nr. 64, 6/a-3; nr. 68, 68/a-1; 60/a-1; nr. 56, 18/a-1; 12/a-3; nr. 55, 50/b-1; nr. 14, 141/a-1; 103/b-1; 90/a-3, 20/b-1; nr. 20, 49/b-1; 6/a-1; 45/b-2; nr. 20, 27/a-1; Resm ül kadî, KŞS., nr. 68, 65/a-3; b-1; KŞS., nr. 62, 12/a-1; nr. 21, 87/b-1; nr. 35, 31/a-2; nr. 36, 88/b-2;

⁵⁵ KŞS., nr. 37, 33/a-1; nr. 68, 42/a-1; nr. 55, 84/b-1; nr. 58, 46/b-1; Fırat Yaşa, *67 A 90 Numaralı (Dördüncü Cilt), 1061-1062 Tarihlî Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2014, s. 97.

⁵⁶ KŞS., nr. 36, 94b-2; nr. 29, 9a-2; nr. 49, 61/a-1; nr. 64, 68/a-1; nr. 56, 95/a-1; nr. 55, 95/a-1; nr. 58, 62/a-1; 55, 53/a-3; nr. 61, 86/b-1; nr. 37, 23/a-1; nr. 14, 113/a-1.

⁵⁷ KŞS., nr. 71, 13/a-2.

⁵⁸ KŞS., nr. 64, 21/a-1; Me'hûz ahz'dan gelmekte olup ahz olunmuş, alınmış; çıkarılmış, tutulmuş anlamlarındadır. Kırım tereke defterlerinde alınan vergi zaman zaman bu adla kaydedilmiştir. Vergi oranı %2.4 ila 2.79 arasında değişmektedir. Mesela Zeyneb Sultan'ın terekesinde resm-i me'hûz oranı %2.51'dir. KŞS., nr. 71, 30/a-1; Mustafa Mirza'nın terekesinde resm-i me'hûz oranı ise %2.50'dir. KŞS., nr. 68, 43/b-1; Vergi bazı terekelerde resm ül me'hûz şeklinde yer almıştır. Abdülkerim Ağa'nın terekesi bu şekildedir. KŞS., nr. 71, 4/a-1; nr. 65/a-1; 63/b-1; Zaten 18. yüzyıl için terekelerdeki vergi oranı umumiyetle bu düzeydedir. Örneğin Sefer gazi'nin terekesindeki vergi resm-i adı şeklindedir ve vergi oranı %2.47'sir. KŞS., nr. 32, 4/a-1, %2.50, KŞS., nr. 40, 28/a-1; 27/a-1.

⁵⁹ KŞS., nr. 62, 12/a-2.

⁶⁰ KŞS., nr. 9, 62/a-1; 75/a-1; 95/b-3; nr. 17, 42/a-1; nr. 14, 130/b-1.

Fakat bazı durumlarda taksime konu olan mallar sük-u sultanide satılır, elde edilen meblağ taksime tabi tutulurdu. Bu durum varissiz ölen kişilerin miraslarında olabildiği gibi eşyaların taksiminde anlaşılamamış kişilerin takimsinde de olabilmekteydi⁶³. Kutluşah'ın terekesinde böyle bir durum yaşanmıştır. Kutluşah'ın varisi olan karısı ile çocukları olmadığı için devreye giren diğer mirasçılar arasında anlaşma sağlanamamış olmalıdır. 120 sim dellaliye ücretinden mirasa konu olan malların sük-u sultanide satıldığı anlaşılmaktadır⁶⁴. Feyzullah Efendi'nin mallarının bir kısmı sük-u sultanide satışı yapılmıştır. Sük-u sultanide satılan mallar *Bu dahi merhumun sük-u sultanide bey olunan eşyasıdır, beyan olunur* şeklinde ayrı bir başlık altında toplanmıştır⁶⁵. Ancak hemen şunu belirtmekte fayda vardır ki, o da mirasçılarının bu yola başvurmak istememeleridir. Böyle durumda verginin yanı sıra *dellaliye* ücreti de satıştan elde edilen meblağdan düşülmüdü⁶⁶. Ayrıca sük-u sultanide satışa çıkarılan malların mezat usulü çok ucuza gidebileceği düşünülebilirdi. Ancak bazen, yani satılan mallara olan talep durumunda mezat epey karlı olabilirdi. Malların mezada çıkarılması her iki ihtimali gündeme getirdiğinden miras taksiminin doğrudan varislere intikalinin daha iyi olabileceğini göstermektedir. Sük-u sultanide satılan malları içeren terekelerin birkaç tanesinde araba kirası⁶⁷ tahsil edilmiştir⁶⁸.

⁶¹ Saliha'nın terekesinde ise resm-i kıymet olarak kaydedilmiştir. Sema Aktaş, *3A-3B Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016, s. 82; Macire'nin terekesinde resim haricinde kalemiye tahsili yapılmıştır. *KŞS.*, nr. 58, 98/a-1.

⁶² *KŞS.*, nr. 13, 50/b-2; 58/a-3; 68/a-1; nr. 10, 33/a-1; nr. 14, 110/a-2; 22/b-1; nr. 17, 44/a-1; nr. 20, 10/a-2; nr. 11, 30/a-1; nr. 10, 6/a-1; 6/b-1; 5/a-1.

⁶³ arissiz ölen kişilerin mallarının satışından elde edilen gelir beytülmale kalırdı. Süreç hakkında geniş bilgi için bakınız: Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, "Bir Mali Gelir Kaynağı Olarak Vârisiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytümâl Mukataaları", s. 1-31.

⁶⁴ *KŞS.*, nr. 46, 19/b-1.

⁶⁵ *KŞS.*, nr. 49, 56/a-1; Muhsine'nin terekesinde de sük-u sultanide satılan eşyalar vardır. Tereke sonunda hem dellaliye hem de araba kirası için ayrılan meblağ vardır. Araba eşyaların sük-u sultanide satılmaya götürülmesi için kiralananmış olmalıdır. *KŞS.*, nr. 49, 59/b-1.

⁶⁶ Müteveffa Nakiye'nin terekesinin sekizde biri sük-u sultanide (mezat yeri) satılmıştır. Maalesef hangi eşyaların satışa konu olduğu mahkeme kaydında yer almamaktadır. Satış sonrasında 4.990 akçe elde edilmiştir. Bunun sülüsü, vasiyeti için ayrılmıştır. *KŞS.*, nr. 66, 61/a-2, Aynı şekilde olmalı Es-seyyid Mustafa'nın terekesi de satışa çıkarılmıştır. Hâlbuki zevcesi var. Ancak borçları da olduğu için olmalı satılmak suretiyle borçlarının ödenmesi yoluna gidilmiştir. Çünkü borçlarının toplamı neredeyse terekeyi tamamını bulmaktadır. Toplam 133.000 sim olan terekenin yekünunun 114.155 simi/akçesi borçtur. *KŞS.*, nr. 66, 58/b-1; Müslime'nin varisi olmadığı için eşyaları satılmış olmalıdır. Zira dellaliye bedeli ve araba kirası yekünden düşülmüştür. *KŞS.*, nr. 36, 36/a-1; Sük-u sultanide eşyaları bir başka kişi Havva'dır. 183 kuruş 55 akçe tutan eşya bedelinin teçhiz ve tekfin masrafı düşüldükten sonra vasiyeti, ardından delalliye bedeli düşülmüştür. Geriye 100 kuruş kaldığı anlaşılmaktadır. Zira eşinden 100 kuruş mihri müecceli alacağı da eklendiğinde toplam mirasa konu olan para miktarı 200 kuruşa baliğ olmuştur. 200 kuruş mirasçıları arasında paylaştırılmıştır. *KŞS.*, nr. 65, 6/b-1; nr. 64, 23/a-2;

⁶⁷ Hatem Ali'nin terekesi resm-i adi, dellaliyeden başka araba kirası tahsil edilmiştir. *KŞS.*, nr. 58, 36/a-2; Aynı durum Mustafa Çelebi'nin terekesi için de geçerlidir. *KŞS.*, nr. 61, 72/a-2; nr. 37, 37/a-1;

Bahçesaray sakinlerinden Bağdat'ta ölen Lazoğlu Katib Mehmed Efendi'nin terekesinde yol masrafı alınmıştır. Çünkü Bağdat'ta vefat etmiştir. Vefatında yanında bulunan eşyaları ve nakit parası Bahçesaray'daki mirasçılarına ulaştırılmış ve kadı marifetiyle taksim edilmiştir. Bu nedenle de yol masrafı tereke yekûnundan düşülmüştür⁶⁹.

Nitekim bundan olmalı Kırım tereke defterlerinde genellikle her bir malın üstüne kimin hissesine düştüğü yazılmıştır. Bu durum tereke defterleri açısından Kırım'a özgü ayırt edici bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna dair birçok örnek sicillerde mevcuttur. Gülümhan adlı kadının terekesi bu şekilde kaydedilenlerden sadece bir tanesidir. Her bir malın üzerine mirasçılarında kime ait olduğu belirtilmiştir. Malların altına fiyatların yazılması uygulamasına da devam edilmiştir. Terekede önce mihr-i müeccel yazılmıştır. Sonra 20 hasene kıymetinde samur kürk ve altı gümüş düğme *ibn* yazılmak suretiyle kürkün oğluna kaldığı belirtilmiştir. Mor hare kaftanın da üstüne *ibn* yazılmak suretiyle kaftanın da oğluna intikal ettiği tereke dökümünde gösterilmiştir. Çatma yastık, kırmızı kemha yastıkların üstünde ise *zevc* kelimesi ile eşine, küçük seccadenin üstünde *ümm* ile annesine ait oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca miras taksimini kadı yaptığı için vergi alınması söz konusudur. Vergi dahi bu anlamda yazılmıştır. 2 hasene 60 sim değerindeki münakkaş yorgan ma' çarşeb, acem basma yorgan ma' çarşeb ve 20 sim değerinde bakır tasın üstünde de *resim* kelimesi yer almıştır⁷⁰. Yine bir başka tereke Abdülhalik Efendi'ye aittir. Eşi, iki kızı ve bir oğlu olan Abdülhalik Efendi'nin terekesini yazarken kâtip özellikle vergilerini ve borçlarını eşyaların üzerine yazmıştır. Böylece terekedeki eşyanın borç ve vergi için ayrıldığını taksime girmediğini anlamış oluyoruz. Tabii vergi *resim* şeklinde ifade edilmiştir. Borçlar ise biraz daha ayrıntılıdır bu terekede. Buna göre Abdülhalik Efendi'nin yaşadığı mahalledeki mescide borcu *deyn-i mescid* şeklinde kayıt altına alınmıştır. Karısına olan mihr borcu olduğunu yine buradan tespit edebiliyoruz. Mesela Kutlubar adlı köle, Yeleb adlı çora, 10 kısır keçi, 10 keçi, mihr karşılığı eşine bırakılmıştır. Ayrıca eşine mihr harici borcu vardır. Borcu için ise 80 sim değerindeki çakşır verilmiştir. Abdülhalik Efendi'nin eşi mirasçısı olduğu için ayrıca zevce kelimesi ile eşinin hakkı olan mallar böylece belirtilmiştir. Bu mallardan bazıları dışı dana misafirhane ve ambardır. Müteveffanın Ahmed Efendi'ye olan borcu karşılığı doru battal at, bir araba, Derviş Efendi'ye olan borcu için ise kılıç ayrılmıştır⁷¹. Bir oğlu bir kızı olan

⁶⁸ El-hâc Mustafa'nın terekesinde resm-i me'hûz vergisi haricinde dellaliye ve kalemiye alınmıştır. KŞS., nr. 58, 83/a-1; Murtaza Ağa'nın terekesi ayrı, borçları ayrı defterler halinde yazılmıştır. Malları satılmış, hem de farklı günlerde satılmış olmalıdır. Çünkü dellaliye bedeli 6 defa yazılmıştır. KŞS., nr. 71, 25/a-1; 25/b-2; Bekir bölükbaşı'nın terekesinde de resm-i adi vergisinin yanı sıra kalemiye ücreti alınmıştır. KŞS., nr. 68, 20/a-1.

⁶⁹ KŞS., nr. 61, 60/b-1.

⁷⁰ KŞS., nr. 23a, 182/b-1.

⁷¹ Terekenin sonunda resm-i kadı 1935 sim ve toplam sim 2900'dür. Karısının hissesine düşen miktar 4900 simdir. Ayrıca Ahmed Efendi ve Derviş Efendi haricinde El-hâc Musa ile Mahmud Efendi'ye toplamda 1601 sim borcu olduğu anlaşılmaktadır. KŞS., nr. 35, 21/b-1.

Ferah Han'ın ise terekesinden vasiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Maalesef nereye, ne için ya da kimin için mallarından vasiyet ettiğinin bilmek mümkün değildir. Sadece eşyaların yanına *vasiyet* diye kısaca not yazılmıştır. Bu kapsama eski bir ferace, bir kantar girmektedir⁷². *Muhallefât el merhum ve el mağfurleh Şahin Giray Sultan*'ın terekesinde ise hadım ve kölelerin üstelerine, yanlarına veya altlarına yazılan bilgilerden kimlere miras kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Diğer eşyalar için aynı uygulama yapılmamıştır. Kölelerin içlerinde en pahalı olanı 600 esedi kuruş değerinde olan Hadım Süleyman'dır. Kıymetli olduğundan olmalı üstünde, yanlarında Melek Sultan, Alim Han ve ... adlı kişilerin adları yazmaktadır. Bu Hadım Süleyman'ın ya satılıp parasının paylaşılacağı ya da içlerinden birinin diğerlerinin hisselerini ödemedi anlamına gelmektedir. Arap Ali'nin üzerinde *Melek Han*, Şahbaz adlı gulamın yanında *Alim Han*, Raziye adlı cariyenin üzerinde *deyn-i Melek Sultan*, *Marika* adlı cariyeye iki çocuğunun altında *resm* ve *deyn-i Menteş* ve ahara, İstapan adlı kazağın altında *İbrahim Ağa*'nın yazılı olmasından kölelerin onların payına düştüğü görmekteyiz⁷³. Hâlbuki Hacı Selim Giray Han'ın oğlu Şahbaz Giray'ın terekesinin bir kısmında ise eşyaların üstüne muntazaman kime verileceği kaydedilmiştir. Buradan Şahbaz Giray'ın kimlerle para ilişkisi içinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Biz burada Şahbaz Giray'ın terekesini değerlendirmeyeceğimizden sadece birkaç örnek vermekle yetineceğiz. İki çift yeşil kadife^{İvaz}, iki peşkir^{Karaoğlan}, altı döşek^{Şahbaz}, İki döşek İslambol basması^{İlya Yahudi}, kapu perdesi^{Karaoğlan}, dört yüz yasdığı^{Haçador}, bir çift mai kebe^{Alim Han}, bir çift alaca yan kebesi^{Salih Çelebi}, bir çift sarı yan kebesi^{Haçador}, köhne halı^{İbrahim Ağa}, orta halı cedid^{Hafız oğlu}, defa beyaz bogasi^{Ramazan}, alaca bogasi^{İlya Yahudi}, alaca kutni^{El-hâc Mahmud}, Herat alacası^{Faik} 74. Diğer bir terekede El-hâc Bayış (?) malların altına yazılmıştır⁷⁵. Buna dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. El-hâc Ali Ağa⁷⁶, Canmirza Ağa⁷⁷, Zahid Efendi⁷⁸, İvaz Bey⁷⁹, Hilmi

72 Mihr borcu için ise 200 sim değerinde orta makadı, vergi olarak da 700 sim kıymetinde çarşafıyla birlikte iki sandallı yorgan ayrılmıştır. KŞS., nr. 34, 11/b-1; Vasiyeti olan başka kişiler de vardı. Bunlardan birkaçı şunlardır: Şemse (?) binti Ahmed Ağa, KŞS., nr. 68, 48/b-1; Hafız, KŞS., nr. 64, 37/b-2.

73 KŞS., nr. 70/a-2.

74 KŞS., nr. 24, 21/-a.

75 Yusuf nam dogma gulam	Akcura nam dogma gulam	Otman nam dogma gulam
Kıymet	Kıymet	Kıymet
55.000	60.000	45.000
Abdülkadir	Akay	Selamet
Yadbek (?) nam Kalmuk çora	Bir çift gök öküz	Darı kile 12
Kıymet	Kıymet	Kıymet
30.000	3.000	200
Kadir ve Akay ve Selamet	Kadir	Akay
KŞS., nr. 64, 25/a-1.		

76 KŞS., nr. 29/103-a.

77 KŞS., nr. 64, 22/b-1.

78 KŞS., nr. 61, 71/b-1.

Çelebi⁸⁰, Mehmed⁸¹, El-hâc Seyfullah⁸², Şeyh Ali⁸³, Gazi Murad Mirza⁸⁴, El-hâc Ömer⁸⁵, Abdullah Efendi⁸⁶, Murtaza Efendi⁸⁷, El-hâc Hüseyin⁸⁸, El-hâc Hüseyin Beğ⁸⁹, El-hâc Mustafa Çelebi ibn-i Bekir Çelebi⁹⁰, Abdülkerim Çelebi⁹¹, Mihrişah⁹², Mehmed Efendi⁹³, Fatma Bike ibnet-i Mustafa Ağa⁹⁴, Devlet Şah⁹⁵, Abdülkara Efendi⁹⁶, Alim Sultan Bike⁹⁷, El-hâc Hüseyin Efendi⁹⁸, Eş-şeyh İlyas Efendi⁹⁹, Fatma Sultan¹⁰⁰, Evanis¹⁰¹, Kriko¹⁰², Tüfenkçi Mehmed¹⁰³, Mirza Mustafa¹⁰⁴, Derviş Mirza¹⁰⁵, El-hâc Ali Ağa¹⁰⁶, Bahadırşah Mirza¹⁰⁷, Devlet Mirza¹⁰⁸, Ömer Çelebi¹⁰⁹, Şeyh Mehmed¹¹⁰, Dimitri¹¹¹, Devlet Şah¹¹², Abdülkerim¹¹³, Lütfullah ibn-i El-hâc

⁷⁹ KŞS., nr. 61, 47/b-2.

⁸⁰ KŞS., nr. 59, 47/a-1.

⁸¹ KŞS., nr. 59, 47/b-1.

⁸² KŞS., nr. 58, 81/a-1.

⁸³ KŞS., nr. 58, 59/b-1.

⁸⁴ KŞS., nr. 3b, 50/b-1.

⁸⁵ KŞS., nr. 3b, 43/a-1.

⁸⁶ KŞS., nr. 14, 99/a-1.

⁸⁷ KŞS., nr. 14, 39/b-1.

⁸⁸ KŞS., nr. 17, 20/b-1.

⁸⁹ KŞS., nr. 4, 21/a-1.

⁹⁰ KŞS., nr. 20, 48/a-3.

⁹¹ KŞS., nr. 21, 68/a-2.

⁹² KŞS., nr. 36, 91/b-2.

⁹³ KŞS., nr. 37, 58/b-1.

⁹⁴ KŞS., nr. 37, 30/b-2.

⁹⁵ KŞS., nr. 38, 4/a-1.

⁹⁶ KŞS., nr. 40, 48/b-2.

⁹⁷ KŞS., nr. 40, 22/a-2.

⁹⁸ KŞS., nr. 44, 14/a-1.

⁹⁹ KŞS., nr. 45, 52/b-1.

¹⁰⁰ KŞS., nr. 45, 48/a-1.

¹⁰¹ KŞS., nr. 46, 76/b-1.

¹⁰² KŞS., nr. 46, 53/b-2.

¹⁰³ KŞS., nr. 47, 91/a-1.

¹⁰⁴ KŞS., nr. 47, 19/b-1.

¹⁰⁵ KŞS., nr. 48, 115/a-1.

¹⁰⁶ KŞS., nr. 48, 107/a-1.

¹⁰⁷ KŞS., nr. 49, 68/b-1.

¹⁰⁸ KŞS., nr. 49, 63/a-1.

¹⁰⁹ KŞS., nr. 50, 39/b-1.

¹¹⁰ KŞS., nr. 50, 32/a-1.

¹¹¹ KŞS., nr. 53, 60/a-1.

¹¹² KŞS., nr. 54, 7/a-1.

¹¹³ KŞS., nr. 54, 72/b-1.

Bektaş¹¹⁴, Adil Ağa¹¹⁵, Mustafa Ağa¹¹⁶, Tutay¹¹⁷, Fatma binti Osman¹¹⁸, Hacı Hüseyin bin Abdullah¹¹⁹ burada zikredebileceğimiz tereke sahiplerinden bazılarıdır¹²⁰.

Bu neviden yazımda kimi zaman varislerin isimleri yazılırken kimi zaman sadece *eb*¹²¹, *ibn*¹²², *li ibn*¹²³, *bint*¹²⁴, *ümm*¹²⁵, *li eb*, *ibnet*¹²⁶, *zevce*, *zevc*, *zevceha*¹²⁷, *li zevc*, *sülüs-ü zevc*¹²⁸, *semen-i zevce*¹²⁹, *eski zevce*¹³⁰, *mülk-ü zevce*¹³¹ ile yazmaktadır. Ancak çoğu durumda varislerin doğrudan isimleri yazılmıyordu.

Bunlardan başka vasiyet ise sadece *vasiyet ve li vasiye*¹³², vasiyet olduğu¹³³ kelimesi ile ifade edildiğinde ne için kim için vasiyet edildiğini anlamam mümkün olmamakla birlikte az da olsa küçük yine malların altına yazılan kelimelerle vasiyetin ne olduğu tespit edilebilmektedir. *İtam*, *itam-ı fukara*, *camii kebire mum vasiyeti*¹³⁴ kelimeleri fakir fukara için yemek dağıtılmasına ve yaşadığı yerdeki camiinin mum ihtiyacının giderilmesine terekesinden ödenmek koşulu ile vasiyet ettiğini anlamaktayız. Kendi cenazesinin gerektiği gibi defnedilebilmesi için de vasiyet edenler az da olsa yok değildir¹³⁵. O zaman eşyaların üzerinde *vasiyet-i techîz ve tekfîn*

¹¹⁴ KŞS., nr. 55, 28/b-1.

¹¹⁵ KŞS., nr. 55, 68/a-1.

¹¹⁶ KŞS., nr. 56, 24/b-1.

¹¹⁷ KŞS., nr. 58, 88/b-1.

¹¹⁸ KŞS., nr. 1, 34/b-4.

¹¹⁹ KŞS., nr. 4, 13/a-1

¹²⁰ KŞS., nr. 71, 53/a-1; 51/b-1; 47/a-1; 34/a-1; nr. 68, 27/a-1; 22/a-1; 6/a-1; 2/b-1; nr. 66, 26/b-1; nr. 59, 39/a-1; 24/a-1; nr. 58, 89/b-2; 88/b-1; 72/a-1; 57/a-3; 42/a-1; 7/a-1; nr. 57, 17/a-1; nr. 56, 24/b-1; 18/a-1; nr. 55, 85/a-1; 81/a-1; 64/b-1; 34/a-1. nr. 51, 46/a-2; 33/a-1; 39/a-1; nr. 53, 51/a-1; 38/b-1; nr. 54, 83/a-3; 77/b-1; 23/a-1; nr. 49, 67/b-1; 52/a-1; 33/a-1; 115/a-1; nr. 47, 91/a-1; 60/b-1.

¹²¹ KŞS., nr. 3b, 49/b-2.

¹²² KŞS., nr. 9, 67/a-1.

¹²³ KŞS., nr. 13, 52/b-2; nr. 36, 90/a-2.

¹²⁴ KŞS., nr. 13, 38/b-4.

¹²⁵ KŞS., nr. 13, 51/b-1.

¹²⁶ KŞS., nr. 9, 67/a-1.

¹²⁷ KŞS., nr. 18, 49/a-1.

¹²⁸ KŞS., nr. 21, 52/a-1.

¹²⁹ KŞS., nr. 21, 65/b-2.

¹³⁰ KŞS., nr. 21, 68/a-2.

¹³¹ KŞS., nr. 21, 6/a-1.

¹³² KŞS., nr. 37, 37/a-2.

¹³³ KŞS., nr. 68, 3/b-1.

¹³⁴ KŞS., nr. 13, 65/b-1.

¹³⁵ Zeynep öldüğünde techîz ve tekfîn işlemlerinin rahat yapılabilmesi amacıyla 40 kuruşun tereke miktarının 25 kuruşunu vasiyet etmiştir. Alp Atakan Eryılmaz, *Kırım Tatarlarında Aile (1700-1750) (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, s. 77.

şeklinde bir açıklama yer almaktadır¹³⁶. Vasiyetin ve techîz tekfîn işleminin yapılabilmesi amacıyla eşyalar satılmaktadır diyebiliriz. Zira Abdurrahman bin El-hâc Salih'in vasiyetinin yerine getirilebilmesi amacıyla bir kısım malları sük-u sultanide satılmıştır¹³⁷. Aynı durumu vakıflar için de söyleyebiliriz. O zaman vakıf¹³⁸ yazmaktadır. Sadece vakıf kelimesi ile vakfın ne olduğunu ile ilgili bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak Arslan Ağa camiine vakf olunduğu şeklinde sarih bir şekilde yazım ise çok azdır¹³⁹.

Bazıları ise sağlıklarında hacca gidemedikleri için kendi adlarına birini hacca göndermek amacıyla terekelerinden bir miktar para ayırmışlardır. Para diyoruz, çünkü üzerinde *bedel-i hac* yazan eşyaların satılmak suretiyle elde edilen meblağ ile hacca gidecek kişinin masrafinin karşılanması amaçlanmıştır¹⁴⁰.

Borçları ise ifade eden kelime *deyn* idi. Kime borcu varsa *deyn* kelimesinden sonra onun adı gelirdi. Mesela *li deyn-i Nesliban*¹⁴¹, *deyn-ül bade ve mescid*¹⁴², *deyn-i zevceba*, *deyn-i mescid*, *deyn-i mihr-i müeccel*, *deyn-i mekkari*, *deyn-i Yahudi*¹⁴³, *deyn-i atalık*¹⁴⁴, *deyn-i Kutlhan el-Hâcc*, *deyn-i kerîme*¹⁴⁵ açıklamaları ile ölen kişinin eşine, kızına, mescide, adı olmamakla beraber Yahudiye, borcu olduğunu anlayabiliyoruz. Eğer bir kişiye borcu varsa *deyn-i Menteş*, *deyn-i İhsan*¹⁴⁶. Az da olsa sadece *li deyn* kelimesi ile kime borcu olduğu belirtilmezdi¹⁴⁷.

Bütün bunların yanı sıra nısf-ı alim sultan ve nısf-ı Mehmed Mirza¹⁴⁸, müsterek¹⁴⁹, dört oğluna¹⁵⁰, sümün¹⁵¹, li techiz ve resm¹⁵², Nısf-ı zevciye nısf-ı

¹³⁶ KŞS., nr. 37, 32/a-2.

¹³⁷ KŞS., nr. 71, 10/a-1; nr. 71, 11/a-1.

¹³⁸ KŞS., nr. 20, 48/a-3.

¹³⁹ KŞS., nr. 68, 3/b-1.

¹⁴⁰ KŞS., nr. 21, 80/a-1; Bay Akayzade Mehmed Efendi kendi adına haca girmesi için terekkesinden 20600 akçenin Tekyeci İbrahim İbn-i Gıyas'a verilmesi için vasiyet etmiştir. Alp Atakan Eryılmaz, *Kırım Tatarlarında Aile (1700-1750) (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, s. 78.

¹⁴¹ KŞS., nr. 35, 35/b-1.

¹⁴² KŞS., nr. 37, 37/a-2.

¹⁴³ KŞS., nr. 37, 31/b-1; 30 osmaninin altına *deyn-i mihr için verilmiş balı babasından*, beyaz alaca halının altına *deyn-i mihr notu düşülmüştür*. Dilek Çelik, *67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihlî Kırım Hanlığı Kadasker Defteri*, s. 298.

¹⁴⁴ KŞS., nr. 37, 23/b-1.

¹⁴⁵ Sema Aktaş, *3A-3B Numaralı, 1648-1679 Tarihlî Kırım Kadasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, s. 186.

¹⁴⁶ KŞS., nr. 56, 12/a-2.

¹⁴⁷ Fazlı Efendi'nin borçları yekûndan sonra tek tek yazılmıştır. KŞS., nr. 56,13/a-2; KŞS., nr. 55, 28/a-1.

¹⁴⁸ KŞS., nr. 35, 35/b-1.

¹⁴⁹ KŞS., nr. 21, 65/b-2.

¹⁵⁰ KŞS., nr. 21, 45/a-1.

¹⁵¹ KŞS., nr. 21, 6/a-1; KŞS., nr. 58, /a-1.

¹⁵² KŞS., nr. 37, 37/a-2.

ibneteyn¹⁵³ gibi betimlemeleri Kırım tereke defterlerinde görmek mümkündür. Nısf-ı zevciye nısf-ı ibneteyn ile malın hem karısına hem de oğluna kaldığı anlamına gelmektedir. Böyle bir durumu El-hâc Hasan'ın terekesinde de görmekteyiz. Terekede yer alan 150 kuruş kıymetinde mahzeniyle birlikte bir çardak hane'nin yüz yirmi kuruşu eşine olan mihr borcu, otuz kuruşu ise Ahmed Can'a olan borç için ayrılmıştır¹⁵⁴.

Genel bir uygulama olmamakla birlikte terekeyi oluşturan mallar doğrudan mirasçılara da paylaştırılabilmekteydi. Ya da tereke yazıldıktan borçlar vergiler düşüldükten sonra mirasçılardan hisselerine düşen köle ve eşyalar kimin payına düştüğü ayrıca yeniden kayıt altına alınabiliyordu. En iyi misallerden birisi Canibek Sufi'nin terekesidir. Öncelikle Canibek Sufi'den kalan köle, hayvan, eşyaların kıymetleriyle birlikte dökümü yapılmıştır. Sonra terekenin toplam değeri yazılmış ve vergiler de tahsil edildikten sonra sıra borçlarına gelmiştir. Tek tek kimlere borcu var ise eşya olarak değil miktar olarak yazıldıktan sonra mirasçısı olan iki oğlunun hissesine düşen malların yazımına geçilmiştir. Özellikle Akdevlet (?)'in hissesine düşenler tek tek yazılmıştır. Diğer oğlunun hissesine düşen köle ise kaçmıştır¹⁵⁵. Başka bir mal kaydedilmemiştir. Diğer bir örneği ise Bayram Ali'nin terekesinde görmekteyiz. Karısının yanı sıra sonradan vasi tayin edilecek olan iki küçük oğlu vardır. Karısı ve oğullarına tereke ayrı ayrı yazılmıştır. Karısından başlayan taksim de önce karısının adı, sonra nakit olarak ne kaldığı ve meblağ mukabilinde hangi malların kaldığı hemen altına yazılmak suretiyle kayıt altına alınmıştır. Aynı uygulama oğulları kızları, yani diğer mirasçılar için yapılmıştır. Bu neviden yazımda *hisse* ve *nısf* kelimeleri kullanılabilirdi. Kefe'de yaşayan Mustafa'nın terekesi bu şekilde tanzim edilmiştir. Önce vefat eden tereke sahibi Mustafa'nın adı yazılmıştır. Sonra mirasçıları olan eşi ve oğluna geçilmiştir. Ancak eşinin adı kayıta yoktur. Eşinin adının neden yazılmadığı bilmek imkân dâhilinde değildir. Bir oğlu Mehmed yazıldıktan sonra tarih verilerek terekenin başlangıç kısmı bitmiştir. Asıl bundan sonra eşyaların taksimine geçilirken *nısf-ı el zevce* denilerek karısına, oğlunun annesine terekeden düşen malların yazımı yapılmıştır. Bu bölümün altında malların toplam değeri, yani terekeden karısının hissesine düşen malların yekûnu verilmiştir. Aynı durum mihr için de geçerlidir. Mihr karşılığı tespit edilen mallar 130 hasene kıymetindedir¹⁵⁶. Artık sıra oğluna gelmiştir ki, *nısf-ı el ibn-i Mehmed an tereke i ibnetü'l-merbûm Murad Beğ başlığı* ile oğluna kalan mallara kayıt altına alınmıştır¹⁵⁷. Hacı

¹⁵³ KŞS., nr. 56,1 3/a-2.

¹⁵⁴ KŞS., nr. 58, 95/a-1.

¹⁵⁵ Karasuda firar eden köle yakalanmıştır. Kayıttan kendisine beş akçe nafaka tayin edildiği anlaşılmaktadır. KŞS., nr 32, 67/a-1.

¹⁵⁶ Bu kısımda eşyalar yazıldıktan sonra *bu ziker olunan deyn mihr için verilmiştir* şeklinde açıklama düşülmüştür. KŞS., nr. 1, 90/a-1; Dilek Çelik, *67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608-1613) Taribli Kırım Hanlığı Kadasker Defteri*, s. 416.

¹⁵⁷ KŞS., nr. 1, 90/a-1; Ömer Gazi'nin terekesinde ise bazı eşyalar borç karşılığı ayrılmış. Mesela Can Mirza'ya olan borcu deyn-i Can Mirza, vergi deyn-i resm-i adi, eşine olan mihr borcu ise oldur ki

Tokay'ın terekesinde aynı usul hisse kelimesi kullanılarak yapılmıştır. Mirasçıların malları hisset ül bin, hisset ül ibn, hisset ül zevc başlıklarından sonra onların payına düşen eşyalar tek tek değerleriyle birlikte yazımı yapılmıştır¹⁵⁸.

Yine bazı durumlarda tereke üzerindeki paylaşımlarda anlaşmazlıklar devam ettiğinden terekenin sonuçlandırılması bu ihtilafların giderilmesine bağlı olarak sonraya bırakılabiliyordu. Bu gibi durumlar az olsa da Merhum Abdurrahman'ın terekesini örnek olarak gösterebiliriz. Abdurrahman'ın ölümünden sonra malları eşi ve kızı oğlu arasında paylaştırılmıştır. Ancak kölelerinden Şahin müdebber olduğunu, köle Konstantin'in oğlunun azat edildiği, yine bir başka cariyenin azat edildiği şahitlerle ispatlanmış ve onlar terekeden düşülmüştür. Dürdane adlı cariyenin durumu ise tamamen farklılık arz etmektedir ki oğlu Osman'ın babası Abdurrahman Ağa'dır. Bu durumda Dürdane *ümm-ü veled*dir ve terekeye dâhil edilemez. Çünkü ümm-ü veled olduğu için özgürdür. Olayın bir başka boyutu ise mirasa Osman'ın dâhil edilmesi gerektiğidir. İslam hukuku gereği Osman'ın annesinin köle olması hüriyetine ve mirasa dâhil olmasına engel değildir. Zira cariyeye Dürdane'nin çocuğunun babası efendisi, sahibi Abdurrahman Ağa'dır. Böylece miras taksimi işi uzamış, bütün bu hususlar ispatlandıktan sonra mirasın yekûnu çıkarılabilmiş ve taksime geçilebilmiştir¹⁵⁹. Zaten ölen kişinin borcu çıktığında, ya da sahip olduğu kölelerden azat edilen var ise miras taksimi durdurulurdu. Borcun mirasçılar tarafından ödenmesi, alacaklıların varislerin zimmetlerini ibra etmesi, terekeden borcun/borçların ödenecek kadar malın olması terekenin taksiminin devam etmesi demektir¹⁶⁰. Eğer tereke ilgili olay köle ile ilgili ise ki, bu kölenin/kölelerin ölmeden sahibi tarafından azat edildiği anlamına gelmekteydi. O zaman azat olunmuş kölenin kıymeti terekenin değerinden düşürülürdü. Sıra müteveffanın vasiyetine gelmekteydi. Terekeden vasiyetin yerine getirilmesi şartı¹⁶¹. Tabii ki müteveffanın cenaze masrafları, mahkeme masrafları da yekûndan düşülürdü. Sonunda artık son aşamaya gelinmiş olurdu. Bu da İslam hukukuna göre mirasın taksimi demektir. Nasıl terekenin tanımlanması olan başlık kısmında olduğu gibi eşten taksime başlanırdı. Çocukların payına düşen taksim işine bazen kızlardan bazen ise erkeklerden başlanırdı. Ölenin annesi veya babası yaşıyorsa, kardeşleri var ise mirastan onlar da pay alırlardı. O zaman taksime onların dâhil edilmesi zorunluymuştu. Bu nedenle varisler arasında ifade edildiği gibi taksimde de yer alırlardı. Kırım İslam devleti olduğundan tereke taksiminde bu kurallara uyulması tabiidir.

Beyzade mihr-i müecceli 1200 kuruş olub mukabilinde verilen eşya beyanıdır başlıkları ile ifade edilmiştir. *KŞS.*, nr. 14, 140/a-2.

¹⁵⁸ *KŞS.*, nr. 19, 14/b-1; nr. 14, 23/b-1; nr. 8, 81/a-1; nr. 19, 40/b-2; 37/b-1; 35/a-2; 11/a-1; Erim Vatanserver, *67 A 90 Numaralı (On Dokuzuncu Cilt), 1083-1087 (1672-1676) Tarihli Kadasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, s. 84.

¹⁵⁹ *KŞS.*, nr. 35, 39/a-1.

¹⁶⁰ Hüseyin Özdeğer, *Bursa Tereke Defterleri*, s. 14;

¹⁶¹ Hacı Bike'nin terekesinin yekûnundan 146 kuruş ayrılmıştır. *KŞS.*, nr. 9, 94/a-3.

Taksim de Kırım mahkeme kâtipleri hisse, ya da *nsf* kelimelerini kullanmaktaydılar. *Nısf ül zevce/ zevce, nsf ül ibn, nsf ül bint, nsf ül ümm* gibi. Aynı usul hisse kelimesi ile ifade edildiğinde de geçerliydi. *Hisse ül zevce/ zevce, hisse ül ibn, hisse ül bint, hisse ül ümmi*'de olduğu üzere. Bazen ise hiçbir şey yazılmaz mirasçılar liste halinde alt alta yazılırdı. Hatta az olmakla birlikte bazen kâtip paylaşımını terekenin yekûnunu verdikten sonra bir karar metni ile açıklardı. Safiye'nin terekesinde böyle bir durum söz konusudur. Karar şöyledir: *Oldur ki, Müteveffa-yı mezburenin terekesinden kırk kuruş vasiyet ve resm-i adi dört yüz altmış akçe ibraç olunduktan sonra bakisi nsf-i zevci-yi merkume ve nsf-i abiri li ebeyn abt-i mezbure Emineye isabet itmıştır bu mahalle kayıd¹⁶²*. Taksim hiç yazılmadığı durumlarda sicillerde yok değildir. O zaman genelde terekenin yekûnu *ceman yekûn* lafzıyla ifade edilir ve sonrasında bir dava olmaz ise kimlere ne kadar mirastan pay düştüğü ne kadar vergi alındığı tespit etmek mümkün değildir.

Mevcut olan Kırım sicillerinde 35. deftere kadar yaklaşık 32 defter 17. yüzyıla ait olup terekelerin yazımında yukarıda belirttiğim genel usullere uyulmakla birlikte farklılık arz eden durumlar da yok değildir. 35. defterden 72. deftere kadar olan defterler 18. yüzyıla aittir. 18 yüzyıl tereke defterlerinde tereke yazım usullerine birkaç istisna dışında uyulduğu görülmektedir¹⁶³.

Bütün bunların yanı sıra çok az terekede eşyaların kıymetleri yazılmayarak sadece adetlerinin yazılması ile iktifa edilmiştir. Doğal olarak bu durumda en sonunda eşyaların genel kıymeti yazılmıştır. İzmit'te misafir iken vefat eden El-hâc Hasan'ın terekesi bu şekilde kayıt altına alınmıştır. Hasan'ın ayrıca varisi yoktur. 74 kuruş 15 akçe tutan meblağdan teçhiz-tekvin, vasiyet ve harcı düşülmüştür¹⁶⁴. Tabbah (aşçı) El-hâc Abdullah'ın ise gayrimenkullerinin yerleri ve kıymetleri yazılırken diğer eşyalarının sadece adetleri ve miktarları belirtilmiştir. 2 ihram, 2 kavuk, 2 bıçak, 5 evrak, 2 orak, 3 kile arpa, 20 kile darı, 18 kile şap miktarı belirtilenlerden bir kaçıdır. Bazı eşyaların yanına adedi belirten herhangi bir sayının yazılmamasından tek olduğu sonucuna varmak mümkündür. Terekenin yekûnu verildikten sonra borçlarının kaydına geçilerek tüm borçları liste halinde tespit edilmiştir. Ancak ondan sonra mirasçılarının hakkının verilmesi gerçekleşmiştir¹⁶⁵. Eşyaların fiyatlarının yazılmadığı başka terekeler yok değildir¹⁶⁶.

¹⁶² KŞS., nr. 72, 80/b-2.

¹⁶³ Muhallefât-ı Hancı Katib Muhammed Efendi mate (?) fi mahalle-i Receb şeyh ve tereke-yi zevce-yi Aşşe ve ibeyn-i sağirin Abdullah ve Abdurrahman ... ve el verase münhasır- ı sehim vaki ül tahrir evail-i Şaban ül muazzam sene 1145. KŞS., nr. 57, 45/-1;

¹⁶⁴ Ancak teçhiz-tekvin, vasiyeti ve vergileri 74 kuruş 15 akçenin üçte birine tekabül etmektedir. KŞS., nr. 66, 81/b-1.

¹⁶⁵ KŞS., nr. 58, 40/b-2.

¹⁶⁶ Merhum Nureddin Tohtamış Giray Sultan'ın emval-i metrukesinin beyan-ı şüd. Malların kıymeti yazılmamış ise de borçları liste halinde miktarıyla birlikte kaydedilmiştir. Fakat mirasın taksimi yoktur. İlginç olan üç cariyeye kaydedilmiştir. Tohtamış Giray'ın han ailesinden olmasının yanı sıra nureddinlik makamındadır. Bu nedenle sadece köleleri dört cariyeden ibaret olmamalıdır. Ancak cariyelerin kıymeti çok yüksektir. Haba (?) nam cariyeye 150.000, Cennet nam Çerkes cariyeye

Osmanlı Devleti'nin para birimi akçe olmasına rağmen tedavülde değişik paraların dolaşımına engel olmazdı. Mesela Balıkesir Şer'iyye sicillerinde akçe ve kuruşun yanı sıra zolata gibi başka paralar dolaşımdaydı. Kırım Hanlarının da aynı politikayı izlediğini tereke defterlerinden anlayabiliyoruz. Yani tereke defterlerinde tek bir para birimi kullanılmamıştır. Zaten ticaretin önemli olduğu yarımada da Hollanda, Venedik gibi ülkelerin paralarının olması şaşırtıcı değildir. Hanlık özerk olduğu için hanlar kendi adlarına para bastırmışlardır¹⁶⁷. Kırım Hanlığı'nın resmi para birimi akçedir¹⁶⁸. Kefevî akçe¹⁶⁹ olarak bilinmesine rağmen incelediğimiz tereke defterlerinde Kefevî akçeye rastlamadık. Kefevî akçe 16. yüzyılın sonlarında değer kaybetmiştir. Değer kaybından dolayı tedavülden kalkmış olmalıdır¹⁷⁰. Kırım sicillerinde geçen para birimleri altın, Osmanî akçe, arslanlı ve esedi kuruş, riyal, floridir¹⁷¹. Tereke defterlerinde menkul ve gayrimenkullerin bedelleri tespit edilirken genellikle akçe için *sim*¹⁷² ve *meblağ*¹⁷³ kelimeleri kullanılmıştır. Zaten sim gümüş demektir ve akçe de gümüştan darp edilen paradır. Kırım'da Kefevî akçe kefevî ve osmanî olarak ikiye ayrılmaktadır. Az da olsa osmanî akçe ile değer biçilen terekeler vardır¹⁷⁴. 17. yüzyıldan itibaren artık *sim* ve *meblağ* vardır. Her ikisi de akçe yerine kullanılmaktadır. Genellikle mal mülkün değerleri bu iki para birimi ile ifade

130.000, Penbe nam Gürcü cariye 200.000, Yeğmen (?9 nam cariye 150.000 akçedir. *KŞS.*, nr. 64, 29a-1; *KŞS.*, nr. 29, 44a-1; Çaçen (?) Sultan Hanım'ın terekesinde ise ilk birkaç satırda yer alan eşyaların ve malların fiyatları yazılırken diğerlerinin yazılmamıştır. *KŞS.*, nr. 59, 26/b-1; Tabbah El-hâc Abdullah'ın terekesi de aynı şekildedir. *KŞS.*, nr. 58, 40/b-2; 36/a-2; *KŞS.*, nr. 55, 52/a-1; 39/b-1; 33/a-2; 33/b-1.

¹⁶⁷ Kırım Hanlığı'nın ilk parası 1390, 1391, 1392 tarihlidir. Nurettin Ağat, "Kırım Hanları Paralarının Nitelikleri ve Işık Tuttukları Bazı Gerçekler", *Emel*, Sayı: 24, (Eylül-Ekim 1964), s. 14; Son zamanlarına kadar akçe para birimi iken sonra kuruş kullanılmaya başlanmıştır. Aynı yazar, "Kırım Hanları Paralarının Nitelikleri ve Işık Tuttukları Bazı Gerçekler", *Emel*, Sayı: 28, (Mayıs-Haziran 1965), s. 10; Zaten para basımında Altınordu para basma geleneğini sürdürmüşlerdir. Aynı yazar, "Kırım Hanları Paralarının Nitelikleri ve Işık Tuttukları Bazı Gerçekler", *Emel*, Sayı: 23, (Temmuz-Ağustos 1964), s. 8; 1774'te Kırım'ın bağımsız devlet olunca kuruşu resmi para birimi olarak kabul etmiştir.

¹⁶⁸ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 115, 202.

¹⁶⁹ Kırım Hanlığı'nın para birimidir. 15. yüzyılda 1 Osmanlı akçesi 2 Kefevî akçe değerindedir. Yani Kefevî akçe Osmanlı akçesinin yarısı kıymetindedir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 392; Kefevî akçenin basılması ve kur değeri için bakınız: Şevket Pamuk, Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, s. 112-116.

¹⁷⁰ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, s. 46.

¹⁷¹ Kırım yarlıklarında altın, gümüş ve bakır paralar yer almaktadır. Ayşe Melek Özyetkin- Mehmet Arpacı, "Kırım Hanlığına Ait Yarlıklarda Geçen Para Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *5.Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi (13-15 Aralık 2018)*, İstanbul 2018, s. 777-782.

¹⁷² *KŞS.*, nr. 72, 32/a-1; nr. 66, 11/a-1; nr. 64, s. 69/b-1; nr. 25, 26/a-1; s. 33/a-1; nr. 24, 11/a-1; nr. 22, 35/a-3;

¹⁷³ *KŞS.*, nr. 71, 6/a-1; nr. 61, 35/a-1, b-1;

¹⁷⁴ Diğer alışverişlerde de Osmanî akçe kullanılmıştır. 1 numaralı defterde buna dair birçok kayıt vardır. Dilek Çelik, *67 A 90 No'lu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadasker Defteri*, s. 368.

edilmiştir. Çok kullanılan diğer bir para birimi ise hasenedir¹⁷⁵. Hasene eski altın paralardan birinin adıdır¹⁷⁶. Kuruş da hem vergi miktarında hem de terekelerde malların kıymetinin belirlenmesinde kullanılan bir başka para birimi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷⁷. Evahir-i Zilkade 1152'de ölen Mustafa Efendi'nin terekesinde *bu dabi müteveffa-yı mezbur Mehmed Efendi'nin nükuğu beyanıdadır*. Ber vech-i ati beyan olur başlığı altında nakit parası verilmiştir. Buradaki dikkat çekici husus Mustafa Efendi'nin altın ve akçelerden Kırım'daki altın ve akçe çeşitleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Mesela 26.5 zer-i mahbub altını, 27.5 zincirli altını ve 13ç5 yıldız altını vardır. Akçeler de beşlik, ikilik, eski beşlik eski beşlik, beşlik, ufak akçe şeklinde kayıt altına alınmıştır¹⁷⁸.

Bazen ise bir para birimi yazılmadan fiyat tespiti yapılmıştır. O zaman eşyanın ya da mülkün altına kıymet kelimesi yazılmış, onun da altına meblağ kaydedilmiştir¹⁷⁹. Kıymet diye ifade edilen sim yani akçedir. Zira miras paylaşımında hisseler düşen miktarlar, resm-i adi, teçhiz ve tekfin miktarlarında para birimi olarak sim yazılmıştır¹⁸⁰. Genellikle sim yazılmış olmasına rağmen yekûnun meblağ olarak verildiği ve miras paylaşımında herhangi bir para biriminin belirtilmediği tereke defterleri yok değildir. Sefer Şah'ın terekesi bu şekildedir. Mallarının bedeli tespit edilirken kıymet diye yazılmış, yekûn meblağ diye ifade edilmiş, miras paylaşımı ve vergide ise herhangi bir para birimi tanımlanmamıştır¹⁸¹. Hatta bazı terekelerde kıymet ve sim aynı anda kullanılmıştır. Mehmet Ağa'nın terekesinde olduğu gibi. Mehmet Ağa'nın terekesinin yarısına kadar mallarının bedeli kıymet kelimesi ile yazılırken yarısından sonra para birimi açıkça yazılmıştır ki o da sim olmalıdır¹⁸². El-hâc Samet (?) terekesinde kuruş para değer belirlemede kuruş birimidir¹⁸³. Kısaca ifade etmek gerekirse tereke defterlerinde tek bir para

¹⁷⁵ KŞS., nr. 24, s. 8/a-1; 25/a-1; nr. 22, 13/b-1; nr. 14, 116/a-1; nr. 20, 16/a-1; 16/b-1; Fatma Şahin, *67 A 90 Numaralı (On birinci Cilt), 1077- 1078 (1667-1667) Tarihlî Kaduasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019, s. 194, 212, 220.

¹⁷⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, s. 754.

¹⁷⁷ KŞS., nr. 10, 5/a-2; nr. 14, 140/b-1; 130/b-1; 113/a-1; nr. 20, 20/a-1; 58/a-1.

¹⁷⁸ KŞS., nr. 61, 40/a-1.

¹⁷⁹ Ayşe'nin terekesi bu şekilde kaydedilmiştir. Gülşah nam cariye, kıymet, 17500, 37 re's kuzulu koyun, kıymet, 5550 gibi. KŞS., nr. 56, s. 20/a-1; Özellikle son defterlerde bu neviden yazım şekli tercih edilmiştir. KŞS., nr. 72, s. 32/a-1; nr. 71, s. 4/b-1; nr. 71, s. 11/a-1 ve b-1; nr. 66, s. 11/b-1; s. 24/a-1; nr. 68, 13/a-1; 65/b-1; 46/b-1; nr. 65, 26/b-2; KŞS., nr. 64, s. 37/a-1, b-1; 31/a-1; nr. 62/a-1; s. 58/a-1, b-1.

¹⁸⁰ KŞS., nr. 61, 37; nr. 59, 19/b-1; nr. 58, 28/b-1.

¹⁸¹ KŞS., nr. 61, 15/a-2;

¹⁸² KŞS., nr. 61, 15/b-1; Saliha'nın terekesinde ise birkaç eşyanın fiyatı sim ile belirtilmiştir. Diğerleri ise kıymet yazılmıştır. Mirasın taksiminde de sim yazılmasına devam edilmiştir. KŞS., nr. 59, 12/b-2; Şeyh Mehmed Mirza'nın terekesi ise tamamen kıymet lafzı ile kaydedildiği görülmektedir. KŞS., nr. 58, 31/a-1.

¹⁸³ KŞS., nr. 24, 27/b-1; Topal Ali'nin terekesinde de fiyat kuruşla belirlenmiştir. KŞS., nr. 22, 37/a-1.

birimi kullanılmamıştır¹⁸⁴.

Hülasa-i kelim 17. yüzyıla ait ilk sicillerde tereke defterlerinden karmaşık ve belirli bir sıralaması olmayan defterler vardır. Genel yekûna baktığımızda bu neviden defterlerin sayısının çok olmadığı görülmekle birlikte ehemmiyet kesp ettiğine dikkat çekmek gerekmektedir. Böyle terekelerde her bir eşya veya mal mülk yuvarlak içine alınmıştır.

Bazı terekelerde ise devamını bulmak mümkün değildir. Muhtemelen zaman içinde sayfalardan kaybolanlar olmuş olmalıdır. Çünkü terekenin yarım bırakılması ve taksimin yapılmaması mümkün değildir. Zaten bazı sicillerde zaman zaman defarmasyonun izleri görülmektedir. Bir İslam yurdu olan Kırım'da miras taksimi İslam hukuku çerçevesinde yapılmıştır. Öncelikle eş ve eşler, sonra çocuklar, sonra anne-baba, sonra ise akrabalar gelmektedir.

Farklılıklardan en önemlisi terekedeki menkul ve gayrimenkullerin üzerine, yanına, altına o eşyaların paylaşımında kime, neye ait oldukları belirtilmiştir. Mirasçılar dışında tereke sahibinin kime borcu olduğu, vasiyeti, hac bedelleri techîz ve tekfîn için ayrılan eşyalar bu yazım şeklinde yer almaktadır.

Yine defterlerin yazımında kimi zaman sadece tereke sahibinin adı yazılmıştır. Böyle durumunda tereke sahibinin nerde yaşadığı, mirasçılarının kim olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Kimi zamanda miras paylaşımı yapılmamıştır. Bazı paylaşımlar ise tereke sayımının sonucuna bırakılmamış, *ımf* ya da *hisse* diye başlayan ve mirasçının adı ile devam eden satırın altında yazılmak suretiyle paylaşım yapılmıştır. Yani terekedeki malların satışı yapıp paylaşım nakit meblağ üzerinden yapılmamış, doğrudan mallar paylaşmıştır.

Bütün bunlara rağmen defterlerin yazımında Osmanlı tereke defterlerinin genel diplomatik yapısını görmek mümkündür. Devletin bütün kazalarında uygulanan genel kurallar çerçevesinde tutulan defterlerin özelde dönem dönem bazı farklılıkları vardır. Bu farklılıklar 18. yüzyılda azalmıştır. Zaten 18. yüzyılda defterlerdeki tereke sayısı bir hayli fazladır. Bu nedenle Kırım tereke defterleri üzerine çalışma yapacak olanlar bu özellikleri bilmek zorundadır. Kırım tereke defterleri toplumsal hayatın ortaya konulmasında sicillerde yer alan diğer ilam ve hüccetler gibi çok büyük kaynak değere sahiptir. Türk kültürüne dair birçok malzemeyi defterlerde bulabiliyoruz.

Tablo: Kırım Sicillerindeki Tereke Sayıları

Defter Numarası	Tarih	Tereke Sayısı	Sayfa (V)
1	H. 1016-1022	28 ¹⁸⁵	189 (95)
3a	H. 1057-1058	8 ¹⁸⁶	75 (37)

¹⁸⁴ Biz sadece bütün bunlara dair birkaç örnek verebildik. Kırım'da kullanılan paralar için bakınız: Nuri Kavak, Nuri Kavak, *Kırım'ın Karasu Kazası*, s. 192- 193; Fırat Yaşa, *Bahçesaray (1650-1675)*, s. 144-147.

¹⁸⁵ Dilek Çelik, *67 A 90 No'lu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadusker Defteri*, s. 14.

¹⁸⁶ 3a ve 3b defterler ayrı gibi görünseler de ikiye ayrılmış aynı defter olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisi Sema Aktaş Sarı Prof. Dr. Yücel

3b	H. 1058-1060	11 ¹⁸⁷	113(55)
4	H. 1061-1063	21 ¹⁸⁸	162 (80) ¹⁸⁹
8	H. 1064-1073	15	133 (61)
9	H. 1075-1076	16	208 (99)
10	H. 1077-1079	60	282 (141) ¹⁹⁰
11	H.1077-1078	5	168 (84) ¹⁹¹
13	H.1072-1073	42	147 (73)
14	H.1061-1082	50	290 (144)
17	H.1084	37	155 (77)
18	H.1083-1084	50	188 (94)
19	H.1083-1087	61 ¹⁹²	110 (55)
20	H.1085-1086	74	196 (97)
21	H.1086-1087	35	194 (96) ¹⁹³
22	H.1088-1089	29	198 (98)
23a	H.1089-1093	75	260 (130) ¹⁹⁴
23b	H.1090-1091	67	249 (124)
24	H.1087-1088	169	266 (133) ¹⁹⁵
25	H.1094-1095	129	242 (121)
26	H.1095-1096	46	192 (95)
27	H.1096-1099	72	276 (137)
29	H.100-1104	62	266 (132)
31	H.1108	47	153 (76)

Öztürk danışmanlığında 3a ve 3b Numaralı şekilde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu konuya Sema Aktaş Sarı dikkat çekmektedir. Sema Aktaş Sarı, *3a-3b Numaralı, 1648-1Tab679 Tarihli Kırım Kadasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, s. 7.

- ¹⁸⁷ Sema Aktaş Sarı yüksek lisans tezinde tereke ile ilgili sayı verirken salt tereke defterlerinin sayısını vermemiştir. Tereke sayımı yapıldıktan sonra buna dair davalar devam etmektedir. Bu davaların sayısını Miras ve veraset davaları, tereke taksimleri, terekeden mal teslimi, Tereke paylaşımında anlaşmaya varma, terekeden borcun talep edilmesi, terekeden borç ödenmesi, terekeden mal satılması, kimsesi olmayanların terekesinin beytül mala kalması ile ilgili bütün davaların listesini vermiştir. Buna göre defterlerde 84 kayıt vardır. Sema Aktaş Sarı, *3a-3b Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadasker Defterlerine Göre Kırım...*, s. 11; Ben burada tereke defterlerinin sayısını verdim.
- ¹⁸⁸ Fırat Yaşa, *67 A 90 numaralı (Dördüncü Cilt), 1061-1062 Tarihli Kadasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya 2014, s. 5.
- ¹⁸⁹ Defter 81 varak olarak görünmekle birlikte 63 ila 64 numaralı varaklar aynıdır. Fırat Yaşa, *67 A 90 numaralı (Dördüncü Cilt), 1061- 1062 Tarihli Kadasker Defteri...*, s. 4; Bu nedenle tabloya 80 varak olarak yazdım.
- ¹⁹⁰ Mehmet Caner Çavuş, *67 A 90 Numaralı (Onuncu Cilt) 107-1080 (1666 – 1670) Tarihli Kadasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 Varak)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019, s. 5.
- ¹⁹¹ Fatma Şahin, *67 A 90 Numaralı (On Birinci Cilt), 1077- 1078 (1667- 1667) Tarihli Kadasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, s. 10.
- ¹⁹² Erim Vatanserver, *s1083-1087 (1672-1676) Tarihli Kadasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, 57-212.
- ¹⁹³ 62a boş KKŞ, nr. 21, 62a.
- ¹⁹⁴ 3a, 4b, 5a, 6b, sayfaları boştur. 7a ve 7b'de ise birkaç cümle yer almaktadır. KŞS., nr. 23a.
- ¹⁹⁵ Defterin son iki varığında sadece birkaç satır yer almaktadır. KŞS., nr. 24, 1a-b, 2a-b.

Kırım Tereke Defterleri Üzerine Mülahazalar

32	H.1108-1109	37	152 (72)
34	H.1111-1112	40	226 (111)
35	1113-1114	20	67 (33)
36	H.1113-1114	106	194 (97)
37	H.1114-1116	43	160 (79)
38	H.1116-1117	14	124 (60)
40	H.1117-1119	35	41 (20)
44	H.1124-1137	64	187 (93)
45	H.1125-1127	52	117 (58)
46	H.1126-1127	95	262 (131)
47	H.1129-1130	177	182 (89)
48	H.1112-1137	59	284 (141) ¹⁹⁶
49	H.1132-1134	57	202 (98)
51	H.1134-1136	31	130 (64)
53	H.1138-1139	160	190 (91)
54	H.1138-1139	97	183 (91)
55	H.1139-1143	127	195 (98) ¹⁹⁷
56	H.1143-1146	17	36 (18)
57	H.1144-1146	151	158 (79) ¹⁹⁸
58	H.1146-1148	124	193 (97) ¹⁹⁹
59	H.1149-1150	75	82 (42) ²⁰⁰
60	H.1149-1155	66	126 (62) ²⁰¹
61	H.1151-1157	67	190 (96) ²⁰²
62	H.1151-1153	123	132 (66)
64	H.1154-1156	61	158 (79) ²⁰³
65	H.1156-1157	41	80 (40)
66	H.1157-1158	91	170 (85)
68	H.1158-1161	90	148 (74)
71	H.1161-1171	78	194 (97) ²⁰⁴
72	H.1163-1164	86	153 (76) ²⁰⁵

¹⁹⁶ Defterin son sayfası, 2b, 4a, 9a, 10b sayfaları boştur. KŞS., nr. 48.

¹⁹⁷ 6a, 7a-b, 8a-b, 9a-b, 10a-b, 11a-b, 12b, 48b sayfaları boş, KŞS., nr. 55.

¹⁹⁸ 35b boş, KŞS., nr. 57.

¹⁹⁹ Defterin ilk sayfası boş, kayıt 2. sayfadan itibaren başlamaktadır. KŞS., nr. 58.

²⁰⁰ 59 numaralı defterin de ilk sayfası boş. KŞS., nr. 58.

²⁰¹ 7. Sayfadan itibaren 7 sayfa tamamen boş ve üzeri çizilmiştir. Numaralandırma 8'den itibaren devam ettirilmiştir. Aynı durum 15. sayfadan sonra var. 5 sayfa yine boş ve üzeri çizilmiş, numaralandırma ise 16'dan itibaren devam ettirilmiştir. KŞS., nr. 60.

²⁰² 15a boş olduğu gibi ondan sonra 15 varak boş, 16b, 17a-b boş bırakılmış. 15a ile 16b arasındaki boş sayfalar numaralandırılmamış. KŞS., nr. 61.

²⁰³ 6b'den sonra 13 varak boş bırakılmış, 29. Varaktan sonra da 13 varak, yine 55a'dan sonra 3 varak boş bırakılmış ve çizilmiştir. KŞS., nr. 64.

²⁰⁴ 2a-b, 5a, 7a boş sayfalarıdır. KŞS., nr. 71.

²⁰⁵ 16 ve 18. varaklar arasında 17'de üzerinde bir cümle yazılı küçük bir pusula bulunmaktadır. Diğer 6 varak boş olduğu için numaralandırma yapılmamıştır. KŞS., nr. 72.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Kırım Şer'iyye Sicilleri (KŞS): 1, 3a, 3b, 4, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23a, 23b, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 71, 72.

Balıkesir Şer'iyye Sicili (BŞS): 692, 700, 701, 709, 733, 738, 743.

Kâmil Kepeci: 2241, 2242.

Araştırma ve İncelemeler

Ağat, Nurettin, "Kırım Hanları Paralarının Nitelikleri ve Işık Tuttukları Bazı Gerçekler", *Emel*, Sayı: 23, (Temmuz-Ağustos 1964), s. 8-12.

_____, "Kırım Hanları Paralarının Nitelikleri ve Işık Tuttukları Bazı Gerçekler", *Emel*, Sayı: 24, (Eylül-Ekim 1964), s. 7-12.

_____, "Kırım Hanları Paralarının Nitelikleri ve Işık Tuttukları Bazı Gerçekler", *Emel*, Sayı: 28, (Mayıs-Haziran 1965), s. 10-14.

Aktaş, Sema, *3A-3B Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016.

Barkan, Ömer L., "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, Ankara 1966, s. 1-479.

Bilgin, Arif-Bozkurt Fatih, "Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytül-mâl Mukataaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, Kocaeli 2010, s. 1-31.

Bozkurt, Fatih, "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, XI/22, 2013, s. 193-229.

Cezar, Yavuz, "Bir Âyanın Muhallefatı, Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Musadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)", *Belleten*, XLI/161, Ankara 1977, s. 41-78.

Cihan, Ahmet-Yılmaz, Fehmi, "Kırım Kadı Sicilleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, 2004, s. 131-176.

Çadircı, Musa, "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi", *Belgeler*, XI/15, Ankara 1986, s. 145-164.

Çavuş, Mehmet Caner, *67 A 90 Numaralı (Onuncu Cilt) 107-1080 (1666-1670) Tarihli Kadasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 Varak)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

Çelik, Dilek, *67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadasker Defteri (Tablîl ve Transkripsiyon)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2011.

Devellioglu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1998.

Ekin, Ümit, "17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuklu Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları", *Türk Tarihinde Balkanlar*, ed: Zeynep İskefiyeli vd., Sakarya 2013, s. 567-580.

_____, "19. Yüzyılın Ortalarında Kocaeli Sancağı'nda Yaşayan Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, II, ed. Haluk Selvi vd., 2016, s. 1165-1175.

_____, "19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Çok Eşlilik Olgusu", *Uluslararası Gazî Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, III, ed. Haluk Selvi vd., Kocaeli 2017, s. 919-926.

- Eryılmaz, Alp Atakan, *Kırım Tatarlarında Aile (1700-1750) (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2019.
- Güneş Yağcı, Zübeyde-Akkaya, Mustafa, "XVIII. Yüzyılda Bir Serhat Şehri Olan Vidin'de Askerler: Gündelik Yaşam Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Gündelik Hayat*, Ed: Zafer Gölen-Abidin Temizer, Ankara 2018, s. 51-98.
- İnalçık, Halil, "Kırım Kadı Sicilleri Bulundu", *Bellefen*, LX/227 Ankara 1996, s.165-191.
- Kavak, Nuri, *Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008.
- _____, "Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri ve Muhtevası Üzerine", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 7, Isparta 2008, s. 13-27.
- _____, "Kırım Hanlığı Tereke Kayıtlarının Kaynak Değeri Üzerine Bir Tahlil", *Üçüncü Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (2019 CIEES)*, Ed: Serkan Yazıcı vd., Sakarya 2019, s. 35-55.
- _____, "Kırım'ın Karasu Kazasında Bulunan Ticari Mekanlar ve Vakıf Eserleri, 1683-1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre)", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, 2009, s. 111-124.
- _____, "Kırım Tatarları'nda Mahalle Kültürü", *Bilgi*, Sayı: 55, 2010, s. 93-102.
- _____, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gayr-i Müslimlerin Yeri (Şer'iyye Sicillerine Göre)", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, IV/12, (Kış 2015), s. 19-28.
- _____, "Kırım Hanlığı'nda Evlenme ve Sonuçları Üzerine Bir Tahlil", *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, III/3, (2019), s. 131-140.
- Küpeli, Özer, "Kösem Sultan'a Ait Bir Muhallefat Kaydı", *Cibannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, I/2, (Aralık 2015), 131-143.
- Özcan, Tahsin, "Muhallefat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, 2005, s. 406-407.
- Özdeğer, Hüseyin, *1463- 1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul 1988.
- Özdem, Zeynep Özdem, *Kırım Karasubazar'da Sosyo Ekonomik Hayat*, Ankara 2010.
- _____, "Kırımlı Devlet Sultan Hanım'ın Muhallefatı (17. Yüzyılın İkinci Yarısı)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/3, (Ocak 2020), s. 179-184.
- Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, İstanbul 1995.
- _____, "Kassam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, 2001, s. 579-582.
- Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Ankara 2000.
- Özytekin, Ayşe Melek & Arpacı, Mehmet, "Kırım Hanlığına Ait Yarıklıklarda Geçen Para Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *5.Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi (13-15 Aralık 2018)*, İstanbul 2018, s. 777-782.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999.
- Şahin, Fatma, *67 A 90 Numaralı (On birinci Cilt), 1077-1078 (1667-1667) Tarihibli Kaduasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

- Savaş, Saim, “Sivas Valisi Dağıstânî Ali Paşa’nın Muhallefâtı XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dâir Önemli Bir Belge”, *Belgeler*, XV/19, Ankara 1993, s. 249-292.
- Turan, Ahmet Nezihî, “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 9, İstanbul 2003, s. 1-16.
- Vatansever, Erim, *67 A 90 Numaralı (On Dokuzuncu Cilt), 1083-1087 (1672-1676) Tarihli Kadasker Defteri’ne Göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2018.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011.
- Yaşa, Fırat, *67 A 90 Numaralı (Dördüncü Cilt), 1061-1062 Tarihli Kadasker Defteri’ne Göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2014.
- _____, *Bahçesaray (1650-1675)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2016.

Summary

Court records are one of the unique sources for researchers. Thanks to these records, also known as kadı registers, researchers have the opportunity to reflect on the structure of society. The fact that the registers include municipal and judicial issues as well as the orders sent from the center increases their value even more. For this reason; the studies utilizing the registers have been carried out for many years, and gained momentum in recent years. Crimean Şer’iyye Registers have the same value. However, the studies on Crimean şer’iyye registers appear recently, whereas the existence of those registers have been known as of 90’s. The scientific works on these records started after Crimean şer’iyye registers were brought to Turkey in 1995. Pioneered by Halil İnalçık, several scholars like Ahmet Nezihî Turan, Ahmet Cihan-Fehmi Yılmaz and Nuri Kavak wrote articles on the content and value of the registers.

The main source of studies on the social and economic history of Crimea are these registers. Of course, master’s and doctoral theses are also among other scientific activities that shed light on the history of Crimea. Some of these studies include Nuri Kavak, Karasu’s District of Crimea 1683-1744 (According to Şer’iyye Registers), 2008; Zeynep Özdem’s Socio-Economic Life in Crimea Karasubazar (Late 17th Century to Mid-18th Century, 2006 and Slavery in the Crimean Khanate (1648-1699), 2017; Fırat Yaşa’s Bahçesaray (1650-1675), 2016; Alp Atakan Eryılmaz’ Family in Crimean Tatars (1700-1750 (According to Şer’iyye Registers), 2019. In addition to all these studies, the Crimean şer’iyye registers were transcribed and started to be studied as master theses. Among the theses, we have Dilek Çelik’s Social and Economic Life in Crimea According to the Kadasker Book of number 67 A 90 (Volume Ten) and date 107-1080 (1666 - 1670), 2011; Fırat Yaşa’s Social and Economic Life in Crimea According to the Kadasker Book of number 67 A 90 (Volume Four) and date 1061-1062, 2014; Sema Aktaş’ Social and Economic Life in Crimea According to Crimean Kadasker Book

of number 3A-3B and dated 1648-1679, 2016; Mehmet Caner's Social and Economic Life in Crimea According to the Kadiasker Book of number 67 a 90 (Volume Ten) and dated 1077-1080 (1666-1670) (1-70 Foil), 2019).

The studies utilizing the Crimean tereke defters (probate inventories) as the main source are as important as other documents in the registers in revealing the socio-economic life. The fact that these inventories contain information about the daily lives of ordinary people or those who have served at various levels of the state makes this importance even more valuable. Because the equipment, utensils or clothes recorded in these defters, these sources generally reveal the ordinary life in all Ottoman cities and towns, and in particular the lives of the Crimean Turks we have focused on. For example, Nuri Kavak's article titled "Books Reflected in the Crimean Khanate Şer'iyye Registers" which was published in the Journal of Ottoman Studies in 2010, was prepared within the framework of the information obtained from the tereke defters we have focused on. In this way, it was possible to determine what people read in Crimea. The article by Fırat Yaşa titled "From the Kitchen of the Khan to Slaves in Bahçesaray: Kilercibaşı Mehmed Ağa in the Focus of Social Relations" reveals the life of Kilercibaşı Mehmed Ağa from the same source, using the tereke defters. Tereke defters are a rare treasure for that study and similar studies. In another aspect, these defters significantly contribute to the understanding of family structure. Since the heirs are written after the assets/liabilities of the tereke owners, and the inheritance shares of the heirs are written one by one, it is possible to carry out researches on the number of children of a family and the question of whether there is polygamy in the society, or if there is, to what extent. As a matter of fact, many studies have been conducted in this sense, especially in Rodoscuk. Thanks to the tereke defters, the same studies will be valid for the Crimean Khanate too. However, heirs were not written in some of the Crimean tereke defters, and the division of inheritance was not made to the heirs. Starting from here, we focused on tereke defters. However, based on the tereke defters, we aim to focus on the scribal nature of the Crimean tereke defters rather than to deal with the ordinary life reflected in these sources. Naturally, as Islamic law was valid in the division of heritage, they were kept in the same scribal format. Despite this, it attracted our attention that there were some differences in recording of some inventories. Based on these differences, revealing the characteristics of estate registers in Crimean şer'iyye registers constitutes the main problematic of the article. Naturally, the source of the article is Crimean şer'iyye registers.